

N

Pavel Nauman

(vl. jm. Miloš Nauman)

2. 5. 1907 Praha

Jeho otec byl přírodopisec a spisovatel Jaroslav Nauman (Horný) (1881–1962). Studia na přírodovědecké a filosofické fakultě Karlovy university v Praze zakončil N. doktorátem r. 1932. V l. 1932 až 1938 pracoval jako redaktor Lidových novin v Praze, od r. 1938 v tiskovém odboru předsednictva vlády, po r. 1945 na ministerstvu školství a v archivu a knihovně Národního divadla, od r. 1952 dosud je ve Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody. Přispíval do Rozhledů, Lidových novin, Literárních novin, Kultury, Kulturní tvorby aj. i do odborných časopisů (články o ochraně přírody).

Nauman je osobnost širokých, vědecky fundovaných zájmů (biologie, zeměpis, historie, dějiny umění). Jako beletrista, a to výlučně prozaik, je na počátku své tvorby tvůrcem převážně intelektuálního typu, chladný analytik lidských jedinců, kteří si nesou svůj osud v sobě, hnáni nutností spíše dědičnou než společenskou. Přesto neváhá N. vyslovovat nad svými hrdiny přísný morální soud, opírající se o požadavek mravní odpovědnosti každého člověka vůči sobě samému a svému poslání ve společnosti. V prvních románech vyhmátává N. individuální konflikty příznačné pro buržoazní éru v minulém i našem století a zpracovává je fabulačně nepřiliš vynalézavě, zato však s velkou

péčí o pevnost kompoziční výstavby a preciznost výrazu. — Po druhé světové válce klade si N. otázku etické odpovědnosti člověka na širším společenském základě a obohacuje tak své dosavadní pojetí, aniž vždy nalézá dialektické řešení této složité problematiky. Dobou zkoušek lidského charakteru stává se mu okupace; nejprve nepřímo, když např. ve *Zlatém věku* zobrazuje ve fantastickém příběhu krizi duchovního velikášství, pak přímo, v *Liticích*, sbírce tří okupačních novel, nazvané podle obměny antického tématu v prostřední novele. V dalším novelistickém triptychu *Menší zvířata* se lidská velikost hledá spíše ve stoickém snášení zla; výjimkou je tu novela *Past*, zobrazující vzpouru jedince proti zmechanizovanému koloběhu života.

BIBLIOGRAFIE

Více zlého (R 1942), Pohádky o mašinkách (1942), Pomník kovu trvalejší (R 1943), Nelze uniknout (R 1944, 2 sv.), Faon (R 1947), Z atý věk (R 1949), Litice (Pp 1959), Menší zvířata (Pp 1960), Příběh zajíce (P pro mládež, 1963). — Z odborných publikací: České dějiny v obrazech (1948), Národní divadlo (přůvodce, 1953). *ahá*

Václav Bolemir Nebeský

18. 8. 1818 Nový Dvůr u Kokořina

17. 8. 1882 Praha

Syn šafáře, pocházel z národnostně smíšeného manželství (převládal vliv matky Němky). Studoval (od r. 1830) na ně-

meckém gymnasiu v České Lípě, později v Litoměřicích, filosofii na universitě v Praze (od r. 1836); zde se pod vlivem četby (J. Kollár a přátelství (Sabina, Tyl, Erben a zvláště Němcová) přimkl k češtině a stal se českým básníkem. Na universitě se věnoval zvláště německé a starořecké literatuře a filosofii, nejvíce obdivoval Lenaua, v němž spatřoval vzor pro své rané básnické pokusy. Započaté studium medicíny v Praze a ve Vídni (1843) nedokončil, stal se vychovatelem, studoval literární historii a přispíval z Vídne do českých časopisů, zejména do Květů (Listy z Vídne, znamenající pokusy o český fejeton). R. 1846 se vrátil do Prahy a byl (do r. 1852) vychovatelem v rodině sběratele starých literárních památek rytíře Jana Norberta z Neuberku. V r. 1848 se zúčastnil N. v blízkosti Palackého a Havlíčka politického života jako člen Národního výboru a delegát Slovanského sjezdu, jako poslanec říšské rady byl na zasedání vídeňsko-kroměřížského sněmu (historii této revoluční doby vylíčil ve stati Od jedenáctého března do jedenáctého června, Časopis Českého muzea 1848). R. 1848 byl také dočasným redakčním zástupcem Havlíčkovým v Národních novinách, brzy se však politické aktivity vzdal. R. 1849 se stal docentem dějin české literatury a českého básnictví na pražské universitě, ale nepřednášel. Od r. 1851 byl sekretářem Národního muzea (*Dějiny Muzea Království českého*) a správcem muzejní pokladny (redaktorem Časopisu Národního muzea byl už v l. 1850–61); r. 1852 se stal sekretářem Matice české a od r. 1873 se už, nemocen, veřejného života neúčastnil. — Přispíval do Květů (tam debutoval básní Píseň hrobní 1838 a psal sem až do r. 1844), České včely, České besedy, Věnce, Lumíra, Rodinné kroniky, Vlastimila, Národních novin a do Časopisu Českého muzea (1845–66). Celkovým rázem svého básnického projevu, chmurné náladovým laděním, pocitem rozervaného osamělce (velmi často vyjadřovaným obrazem protikladu „srdce a světa“) i některými výrazovými prostředky se Nebeský blíží nejvíce Máchovi →; liší se však od něho nedostatkem myšlenkové dramatickosti a citového na-

pětí. Je především básníkem přírodní i milostné reflexe, a to ve svých drobných básních i v básnické povídce *Protichůdci*. Přes vratkou kompoziční stavbu, nedostatek epičnosti a často nesrozumitelnou alegoričnost jsou Protichůdci v tehdejší české poezii významným pokusem o překlenutí romantického rozporu mezi snem a skutečností a snahou o přilnutí k realitě, k životu a práci pro celek. — Od druhé poloviny čtyřicátých let se N. básnicky zcela odmlčel a omezil se na tlumočení staroklasických dramát (Aischylos, Aristofanes, Plautus, Terentius) nebo na přebásňování moderních i tradičních látek (*Kytice ze španělských romancí, Novorecké národní písně*). Spojoval tuto činnost s časopisecky otiskovanými teoreticko-historickými studii o evropské prostonárodní literatuře (O novořeckém národním básnictví, o Kalevale, finském národním eposu, apod.). Jako literární historik první u nás odmítl zastaralou knihopisnou metodu svých předchůdců Dobrovského → a Jungmanna → a pokusil se, metodologicky závislý hlavně na liberálním německém historikovi G. G. Gervinovi, vyloučit při respektu k estetickému a psychologickému kritériím umělecké dílo jako výsledek duchovního procesu zákonitě souvisejícího s širším společenským kontextem. Tuto metodu uplatnil N. nejen při kritice soudobé literatury, ale i v analýzách tvůrčích zjevů světových literatur, otiskovaných převážně časopisecky (Shakespeare, Calderón), i při interpretaci starší české literatury (Alexandreie česká, Mastičkář), zejména pak ve studii o Královédvorském rukopisu. Trvalou zásluhou N. zůstává, že jako jeden z prvních upozornil na nutnost studovat tradiční četbu lidu, především venkovského, a ukázal její význam v slovesné kultuře národa (*Literatura lidu v Časopise Českého muzea* 1847).

BIBLIOGRAFIE

Protichůdci (B 1844), Dějiny Muzea Království českého (1868). — Z překladů: Novorecké národní písně (1864); Kytice ze španělských romancí (1864, s J. Čejkou); Aristofanes, Acharntí (1849), Rytíři (1850), Zábý (1870); Aischylos, Prométheus (1862), Eumenidy (1862); Terentius, Bratři (1871); Plautus, Plenci (1873). — Výbor z básní vyd. J. Neruda v Poetických besedách (1886), krit. vyd. básní pořídil K. Rieger pro Světovou knihovnu. Výbor z prací

literárněhistorických O literatuře uspořádal M. Heřman (1953). — Korespondenci s J. Krouským vydal J. V. Šimák (1932). — Bibliografie v monografiích J. Hanuše (1896).

LITERATURA

J. Hanuš: Život a spisy V. B. N. (1896, s bibliografií a dosavadní literaturou); Z. Záhoř: B. Němcová a V. B. N. (1920). J. Neruda v Literatuře I (1957); J. Vrchlický v Nových studiích a podobiznách (1897); J. Arbes v Literarických (1954); J. Vlček v kn. Z dějin (1960); K. Krejčí ve sborníku Přátelský kruh B. Němcové (1946); K. Dvořák v dosl. ke kn. O literatuře (1953). J. Voborník ve Sborníku filologickém 1911 (o Protichůdcích); O. Jiráni v ČCM 1926 (o překladech z antických klasiků). mh

Vladimír Neff

13. 6. 1909 Praha

Pochází ze známé pražské obchodnické rodiny. Studovat začal na gymnasiu v Praze a pokračoval na francouzském obchodním gymnasiu v Ženevě. Po maturitě pracoval ve skladu porcelánu ve Vídni, r. 1929 byl volontérem v obchodním domě v Brémách. Po vojenské službě byl až do r. 1935 obchodním zaměstnancem, pak působil jako cizojazyčný lektor v nakladatelství Melantrich v Praze. Od roku 1939 je spisovatelem z povolání.

Neffova tvorba z třicátých let opakuje v několika podobách motiv lidské touhy vzepřít se všednímu dni a prožít zajímavý, bohatý a neobyčejný život. Tento leitmotiv obsahují především romány z druhé poloviny třicátých let, je však obsažen i v pracích N. počátků, v parodiích na detektivní romány i v groteskní pohádce *Poslední drožkář*, jež je aktuální politickou a literární satirou. N. zachycuje postupující úpadek měšťanské rodiny zvláště odhalováním falešných vztahů a pokrytectví (*Dva u stolu*, *Bůh zbytečnosti*). Sny a slova o velkých činech jsou u jeho slabošských hrdinů jenom frázi, útekem před skutečností, ospravedlnováním lenosti, lehkomyšlnosti a neschopnosti (*Malý velikán*). Schopnost žít lidsky vydobývají si jen mladí a podružní nejstarší; střední generace si sice ztroskotání svých snů uvědomuje, ale po nezdařených prvních pokusech o revoltu se vrací k starému pořádku. — Čtyřicátá léta přinesla do N. tvorby nové náměty

i postupy. Tehdy píše *Třináctou komnatu* jako romantizující a obratně fabulovaný román. V příbězích citového a mravního zrání dětí zrcadlí se život dospělých postav, pro něž je rozhodující milostný cit: zůstane-li nenaplněn, vede až k životnímu ztroskotání člověka. Novela *Marie a zahradník* se dostává nad maloměšťský žánrový obrázek vyjádřením velikosti lidské vášně: majetnické, religiozní a erotické; je nejvyspělejší N. prózou s dokonale uplatněnou rolí vypravěče, který s rozkoší, ne však bez odstupů líčí postavy životně, až živočišně. — Na počátku padesátých let se N. přifadil k dobové historizující vlně románem *Srpnovští páni*, čerpajícím z doby posledních Přemyslovců a Jana Lucemburského. Zaujal jazykem, poučeným na Vančurovi →, tvorbou výrazných figur z řad panstva a kresbou neindividualizovaného davu „smraďochů“; neuspěl však tam, kde se snaží sloučit charakterotvorné úsilí s lícením dobových realii. Postavy nejsou schopny samy unést události a vyjádřit filosofii doby; román se proto neobešel bez historikoeconomických a teologických výkladů. Toto úskalí se N. nepodařilo zcela překlenout (s výjimkou prvních svazků) ani v pětidílném rodovém cyklu, v němž si položil velmi náročný úkol: ukázat na vzestupu a pádu podnikatelských rodin Nedobylů a Bornů složitý vývoj národní společnosti za uplynulých sto let. Vlastní děj je založen tak, že vytváří řetěz příběhů, historek, epizod a anekdot spatých s protagonisty a epizodisty románů, vykreslených často přesvědčivě a plasticky. Ráz doby a její životní styl vstupují do románů často prostřednictvím přímých autorových sdělení. Prostředkem, který jednotlivé složky románového cyklu sjednocuje, je výrazné gesto vypravěče, který si udržuje odstup od figurek především ironizací jejich jazyka. — Epizodou N. tvorby zůstává pokus o živého průvodce po filosofii (*Filosofický slovník pro samouky*). Bez dalšího ohlasu zůstaly N. pokusy dramatické. Jeho filmové scénáře *Mladá léta* o mládí A. Jiráška (s J. Marešem) a *Tajemství krve* o životě lékaře Janského spadají do vlny historicko-biografických látek na počátku padesátých let. Překládá ve spolupráci

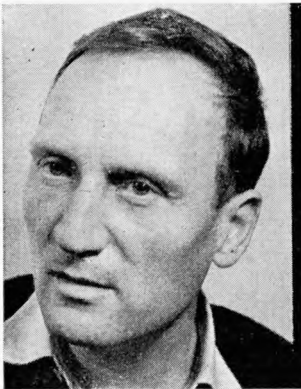
Jiří Mahen

Karel H. Mácha

Josef S. Machar

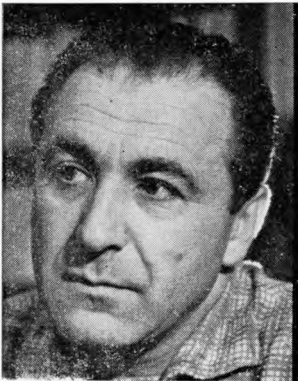
Sergej Machonin

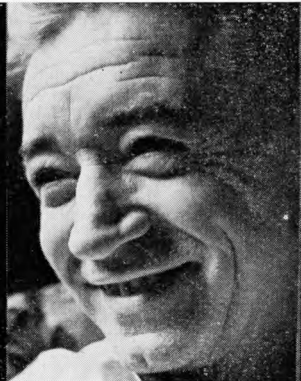
Marie Majerová

Helena Malířová

Jiří Marek

Jan Mareš

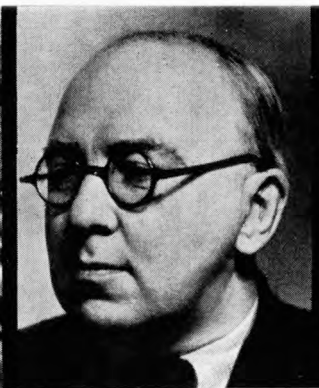

Vlastimil Maršiček

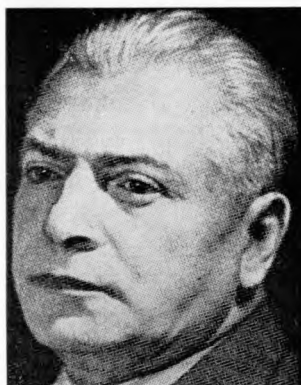
Vojtěch Martínek

Jiří Mařánek

Leontýna Mašinová

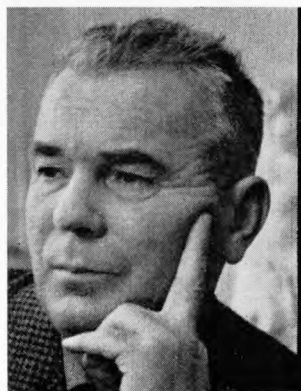
Bohumil Mathesius

Karel Michal

František Mikolášek

Oldřich Mikulášek

Jan Morávek

Alois Mrštík

s V. Petrovičovou z ruštiny (J. Tynjanov aj.), němčiny (E. Sommer) a francouzštiny (V. Hugo).

BIBLIOGRAFIE

Nosnáze Ibrahima Skály (R 1933), Papírové panoptikum (R 1934), Temperament Petra Bolbeka (R 1934), Lidé v tóčích (R 1934), Poslední drožkář (R 1935), Maiý velikán (R 1935), Omyl růžového stařečka a jiné pohádky pro malé i velké (1937), Dva u stolu (R 1937), První nálet (D 1937), Bůh zbytečnosti (R 1939), Vyhnaní z ráje (R 1939), Před pultem a za pultem (Pp 1940), Pokušitel (D 1940), Soused (D 1941), Třináctá komnata (R 1944), Marie a zahradník (P 1945), Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias (1948), Srpnovští páni (R 1953), Tajemství krve (Pp 1955), Sňatky z rozumu (R 1957, 1. díl pentalogie), Císařské fialky (R 1958, 2. díl), Zlá krev (R 1959, 3. díl), Veselá vdova (R 1961, 4. díl), Královský vzatař (R 1963, 5. díl).

LITERATURA

Z. Fiala v dosl. k Srpnovským pánům (1953), K. Polák v KM 1945 (o Třinácté komnatě); V. Černý v KM 1946 (o Marii a zahradníkovi); V. Kocourek v NŽ 1955 (o Malém velikánovi).

vk

František Nechvátal

22. 10. 1905 Velký Újezd u Olomouce

Po maturitě na učitelském ústavě v Olomouci (1924) studoval v Praze na Husově fakultě dva roky bohosloví a působil jako učitel československého náboženství v Praze, později v Prostějově (1929–35) a znovu v Praze (1935–45). Za prostějovského pobytu se seznámil s B. Václavkem →, který ovlivnil jeho ideový vývoj. Po revoluci pracoval N. tři roky na ministerstvu informací, v l. 1948 až 1953 byl kulturním přidělcem ve Varšavě, v l. 1959–62 byl v téže funkci na velvyslanectví v Sofii. Od r. 1963 pracuje v Památníku národního písemnictví v Praze. — Příspěvky (převážně básnické) v časopisech Lumír, Moderní revue, Kolo, Středisko, Čin, U-Blok, Index, Kultura doby, Rozhledy, Rudé právo, Tvorba, Kritický měsíčník, Nový život (který v l. 1954–58 spoluredigoval), Literární noviny aj. Redigoval sborníček Španělsko v nás (1937), čtyřjazyčný sborník Mladé Československo (1947), uspořádal antologii z české lyriky 1890–1940 Verše domova (1940), uspořádal a přeložil

sborník Slova v ohni (Básníci bojujícího Španělska, 1947). Překládal ze španělštiny (A. Machado, M. de Unamuno, M. Magdaleno, za spolupráce s J. Kuchválem Pabla Neruda a F. Garcíu Lorcu, se Z. Hampejsem J. R. Jiméneze). S J. Taufrem a L. Čivrným přeložil Španělské romance (Hrdinská poezie občanské války, 1938).

Nechvátalova poezie stojí zpočátku pod vlivem Březínova → mysticismu (*Vichřice*); obírá se otázkami věčnosti, nicoty a smrti, zároveň však už odráží reálný stav soudobého světa a odhaluje kořeny rozporů mezi bídou a bohatstvím. Působení Březínovy poezie vystrádal vliv Wolkův → a spolu s ním vliv poetismu v nejvýznamnějších sbírkách *Oheň a meč* a *Vedro na paletě*, v nichž se N. hlásí k revolučnímu programu proletariátu a překotným přívalem metafor se snaží zachytit mnohotvárnou skutečnost i vyslovit vidinu nové společnosti. Postupně se jeho poezie hlouběji přiklání k smyslovému životu a každodennímu lidskému údělu (*Magnetová hora*). S vášnivým zaujetím se N. vyznává z lásky k ohrožené rodné zemi ve verších navazujících na moravské lidové písně (*Mateřské znamení*) a za okupace zašifrovává do svých veršů jiotajný, národní vědomí burčující smysl. — V poválečných básních odvrhne N. definitivně spiritualismus a náboženskou symboliku a přechází, věren svému programu toliko „vidět a cítit“, do bakchantické oslavy přírody a erotické lásky. Idea a vůbec předmět N. poezie však tone v příválu stereotypně se vracejících obrazů, významová složka básně ztrácí na konkrétnosti a je podstatně oslabena ve prospěch až kazatelské retoričnosti, autor svůj někdejší tvůrčí akt napodobuje a rozměňuje. — N. píše také poezii pro děti; námětové v ní čerpá z venkovského života, formálně směřuje k tvaru lidových říkadél (*Pod oblohou radovánek*).

BIBLIOGRAFIE

Vichřice (Bb 1932), Slunovrat (Bb 1933), Oheň a meč (Bb 1934), Vedro na paletě (Bb 1935), Železná mříž (Bb 1937), Magnetová hora (Bb 1937), Mateřské znamení (Bb 1939), Věneček rozmarýny (Bb 1943), Vzdechy trávy (Bb 1944), Nářky nad Josefem Horou (Bb 1945), Popel a dým (Bb 1946), Zajetí babylónské (Bb 1946), Černá studna (Bb 1946), Svatební lože (Bb

1946), Říjen (B 1947), Honza Tulipán (Bb pro děti, 1948), Medová studánka (Bb pro děti, 1948, přeprac. 1960), Žlutá růže (Bb 1948), Slova lásky (Bb 1953), Věrnost (výbor, 1954), Kniha m. adosti (výbor, 1956), Hojivá zřídla (Bb 1957), Zelená hudba léta (Bb 1958), Pod oblohou radovánek (Bb pro děti, 1960), Blážený pozemšťan (Bb 1960).

LITERATURA

B. Václavek v kn. Tvorbou k realitě (2. vyd. 1946); V. Stejskal v dosl. k výboru Věrnost (1954) a v NŽ 1954 (Zápas o vlastní hlas) a 1955 (Básník); J. Trefulka v HD 1954 (Poezie milostná a přírodní) a v NŽ 1955 (Zamyšlení nad básnickým dilem); F. Götz v LN 1957 (č. 4).

Jan Nejedlý

23. 4. 1776 Žebrák

31. 12. 1834 Praha

Bratr básníka Vojtěcha Nejedlého →. Studoval na staroměstském gymnasiu, na filosofické (1792–95) a právnické fakultě (1795–99) v Praze. Jako žák Cornovův, Seibtův a Meissnerův poslouchal vedle přednášek o literatuře francouzské, anglické, německé a hlavně starořecké také přednášky z českých dějin u F. M. Pelcla →, po němž r. 1801 převzal universitní stoličí českého jazyka a literatury. Od r. 1809 byl zároveň zemským advokátem s velkou klientelou. Přispíval drobnými přírodními a milostnými básničkami do Puchmajerových → almanachů a do Hlasatele českého, kterého sám vydával (v 1. sv. vyšel N. článek *O lásce k vlasti* a Jungmannova → rozprava *O jazyku českém*). Větší význam než původní poezie mají N. překlady z dobově oblíbených děl západoevropských literatur. Při pokusu o přetlumočení Florianova francouzského románu Numa Pompilius se ukázalo, že jazykové prostředky tehdejší češtiny nestačily k vystižení jazykových odstínů a výrazových subtilností originálu, jak na to poukázal v kritice tohoto překladu J. Dobrovský. — Méně významné jsou N. práce gramatické a školské návody k česko-německým rozhovorům, osnované na Dobrovského → teoretických základech. — Veřejné působení klasicisty N., posuzované romantickou generací často nespravedlivě a jednostranně, zanechalo v kulturním životě

obrozujícího se národa trvalou stopu: N. vytvořil svým literárním dilem a zejména svými překlady příznivé předpoklady pro rozvoj české jazykové kultury a stal se v tom smyslu předchůdcem Jungmannovým.

BIBLIOGRAFIE

Böhmische Grammatik (Česká mluvnice, 1804), Praktischer Teil enthaltend verschiedene Aufgaben über die Redetheile, böhmisch-deutsche Gespräche, eine böhmische Chrestomatie und die böhmische Literatur (Praktický díl obsahující různé úkoly k cvičení v částech jazyka, česko-německé hovory, českou chrestomatii a českou literaturu, 1805), Praktische böhmische Grammatik für Deutsche (Praktická česká grammatika pro Němce, 1809), Widerlegung der sogenannten analogisch-orthographischen Neuerungen in der böhmischen Sprache (Potření takzvaných analogických pravopisných novot v české řeči, 1828), Z překladů: J. G. Meinert, Vlastenští zpěvové (1800), Homérova Iliada (1. zpěv, 1802), S. Gessner, Smrt Abelova (1800, 2. přeprac. vyd. 1804), Dainis a První plavec (1805), Idylly (1829), J. de Florian, Numa Pompilius, druhý král římský (1808), E. Young, Kvílení aneb Rozjímání noční (1820).

LITERATURA

Š. Hněvkovský v předml. k V. Nejedlého Václavovi (1837), A. Rybička v kn. Přední krititelé národa čes. I (1883); J. Král v kn. O prozodii čes. (1923) a v LF 1893 (o prozodii překladu Iliady), J. Bartocha v LF 1881 (o překladu Iliady); J. Hahn v ČČM 1913 (o překladu Gessnerových Idyl); F. Vodička v ČLit 1954 (o Dobrovského kritice překladu Numa Pompilia).

Vojtěch Nejedlý

17. 4. 1772 Žebrák

7. 12. 1844 Žebrák

Bratr Jana Nejedlého →. Od r. 1785 studoval na novoměstském gymnasiu v Praze, r. 1789 vstoupil na filosofii, kde měl na něho největší vliv vlastenecký matematik Stanislav Vydra (1741–1804). Od r. 1794 studoval v pražském teologickém semináři. Kaplanoval zprvu v Drahoňově Újezdě u Zbiroha, později u Sv. Havla na Starém Městě pražském (1799–1801). Stýkal se s předními českými spisovateli (s Puchmajerem →, Rulíkem, Krameriem → aj.), kteří ovlivnili nejen jeho teoretické názory (N. se stal stoupencem prozodických zásad Dobrovského →), ale i počátky jeho básnické praxe. Byl farářem v Pečicích u Příbra-

mi, ve Velízi u Křivoklátu, v Mírošově u Plzně a od r. 1826 až do smrti děkanem ve svém rodišti. Byl zakladatelem prvních žakovských knihoven a příznivcem venkovských divadelních ochotníků (z jeho podnětu napsal K. J. Erben → maloměstskou hru Sládeci).

Do literatury vstoupil V. Nejedlý r. 1795 drobnými básnickými příspěvky (většinou epigramatická čtyřverší), které otiskoval v Puchmajerových Sebráních básní a zpěvů a v Nových básních. Postupně tu otiskl i básně delší, např. baladicky laděnou *Nevděčnou dceru*, několik básnických posláních, patetických eposů a konečně rozsáhlou, mnohomluvnou výpravou báseň o *Přemyslu Otakarovi v Prusích*. Všechny tyto práce, otiskované v Sebráních i později v časopisech (*Hlasatel český*, tam i články poučné, *Květy*, *Přítel mládeže*, *ČČM* aj.), jsou typickými plody básnické školy Puchmajerovy →: myšlenkově jsou odvozené z racionalismu 18. stol. a formálně poplatné západoevropskému básnickému roko. — Z pozdější N. literární činnosti je významnější jen satiricko-jinotajná báseň *Bohyně* (rkp. 1819), v níž N. projevil příklon k zastáncům přizvučné prozodie. Nevýznamné zůstaly jeho překlady, např. zpěvů z *Kouzelné flétny* (spolu s Dlabáčem a Hněvkovským →), zato jeho kázání se stala nadlouho vzorem prací homiletických.

BIBLIOGRAFIE

Poslední soud (B 1804), Nedělní kázání (1806), Sváteční kázání (1807), Ladislav a dívky jeho (P 1807), Básně (2 sv., 1833, 1835), Otakar (B 1835, 3 díly), Karel IV. (B 1835), Vratislav (B 1836, 2 díly), Václav (B 1837), Bohyně (B, z rkp. vyd. F. Střežek 1910).

LITERATURA

A. Rybička v kn. *Přední křisitel národa čes.* II (1884); J. Vlček v kn. *První novočes. škola básnická* (1896, dnes v kn. *Z dějin čes. lit.*, 1960; o Otakarovi); F. Šimek ve *Zprávě gymnasia v Benešově* (1908, o jeho próze). A. Novák v *LF* 1903 (Klopstockův vliv na poezii čes. obrození II); F. Střežek v *LF* 1907 (o jeho vztahu k Počátkům čes. básnictví); O. Jiráni ve *Sborníku filologickém* 1911 (o jeho vztahu k Horatiovi); E. Horský v *ČČM* 1913 (o jeho vztahu k Máchovi); V. Jilek v *LF* 1930 (o jeho kritické činnosti); J. Vlček v *ČČM* 1935 (o kázáních). *mh*

Zdeněk Nejedlý

10. 2. 1878 *Litomyšl*

9. 3. 1962 *Praha*

Syn učitele a hudebníka, studoval na gymnasiu v Litomyšli, od r. 1896 historii na filosofické fakultě v Praze (žák J. Golla a O. Hostinského). Z. Fibich ho vyučoval hudbě. Byl asistentem archivu Národního muzea v Praze (u Č. Zírta) a spolupracovníkem Ottova naučného slovníku. R. 1900 podnikl studijní cestu do Ruska, kde navštívil L. N. Tolstého. Od r. 1905 působil jako docent, od r. 1909 jako mimořádný a od r. 1919 jako řádný profesor hudební vědy na Karlově univerzitě v Praze. Vedle vědecké a pedagogické práce rozvíjel už před první světovou válkou rozsáhlou činnost kritickou a publicistickou, zvláště se podílel na práci časopisu *Smetana* (1910–27). Za první světové války a zejména po ní rostla i N. aktivita politická: pracoval v české straně pokrokové, po jejím rozkolu pak od března 1920 v Realistickém klubu, odkud musel pro vyhraněné levicové názory a sympatie s revolučním Ruskem odejít. S Jaromírem Dolanským a Vladimírem Procházkou vytvořil na jaře 1921 Socialistickou společnost, jež získala značnou autoritu mezi dělníky a studenty. N. založil a řídil průbojný časopis *Var* (1921 až 1930), v němž podporoval boj komunistické strany a revoluční pojetí umění. V *Kruhu přátel Varu* soustředil přední představitele socialistické literatury (Wolkra, Horu, Václavka, J. Kratochvíla aj.). R. 1924 vydával (s J. Kratochvílem a J. Horou) *Pondělní noviny*, r. 1925 spoluzakládal *Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem* a časopis *Nové Rusko*. Účastnil se práce *Filosofické jednoty*, byl iniciátorem založení *Smetanova muzea*, předsedou *Společnosti Otakara Ostrčila*, členem *Mezinárodního hudebního komitétu pro vydávání památek*, *Slovenské hudební vědecké společnosti* aj. R. 1932 se stal předsedou *Levé fronty*, r. 1935 předsedou *Socialistické akademie*, dále předsedou *Mezinárodní dělnické pomoci*, přednášel ve městech i na venkově, vystupoval na shromážděních pořádaných z podnětu *KSČ*

apod. R. 1933 se ujal řízení Učitel'ských novin. R. 1936 byl spoluzakladatelem Výboru pro pomoc demokratickému Španělsku a navštívil španělskou frontu, přátelství s SSSR, proti fašismu. V březnu 1939 se N. podařilo ilegálně odjet do SSSR. V Moskvě za války úzce spolupracoval s mnoha kongresů za mír, za lupracoval s vedením KSČ, stal se místopředsedou Slovanského výboru, pracoval v Akademii věd SSSR, přednášel jako řádný profesor Lomonosovovy university české a slovenské dějiny, psal do Československých novin atd. Účastnil se práce na Košickém vládním programu a byl jmenován ministrem kultury a osvěty první vlády v osvobozené republice, pak ministrem sociální péče; po únoru 1948 jako ministr školství a kultury řídil přestavbu školství a vybudování kulturních a vědeckých institucí; byl poslancem NS, členem ÚV KSČ, aktivním funkcionářem mnoha kulturních a společenských organizací. Od r. 1952 akademik, stal se prvním prezidentem Československé akademie věd. Podstatně zasahoval do rozvoje naší vědy a kultury statěmi, projevy, studiiemi i novou vědeckou prací. Byl redaktorem nebo spolupracovníkem časopisů *Obzor literární a umělecký*, *Dalibor*, *Den*, *Český pondělník*, *Pražská lidová revue*, *Zvon*, *Osvěta*, *Smetana*, *Česká kultura*, *Hudební sborník*, *Česká stráž*, *Právo lidu*, *Realistická stráž*, *Var*, *Průlom*, *Pondělní noviny*, *Nové Rusko*, *Směr*, *Rudé právo*, *Acta musicologica*, *Národní osvobození*, *Učitel'ské noviny*, *Země sovětů*, *Tvorba*, *Haló noviny*, *Praha—Moskva*, *Slavjane*, *Československé noviny*, *Nová mysl* aj. Svého času měly značný ohlas jeho pravidelné rozhlasové relace k aktuálním politickým a veřejným otázkám.

Nejedlý patří mezi největší osobnosti naší demokratické a socialistické vědy a kultury. Svou profesí historik, hudební vědec a umělecký kritik, projevoval encyklopedické znalosti z mnoha přilehlých vědních oborů. Jeho obsáhlá a mnohostranná práce zahrnuje na 3800 vědeckých děl, studií, statí a zásadních recenzí z řady společenskovědních oborů, zejména z oblasti hudby, literatury, výtvarnictví, estetiky, historie, filosofie, pedagogiky aj. Navázal na pokrokové tradice Hostinského

estetiky (kterou v r. 1921 zpracoval a vydal). Už v předválečném období své vědecké činnosti (1900—18) napsal monografická i syntetická díla velkého do-sahu, jimiž se stal tvůrcem novodobé české hudební vědy a jimiž významně zasáhl i do vývoje české estetiky a historie umění (např. pracemi o Fibichovi a melodramatu, o Foerstrovi, Mahlerovi, Wagnerovi aj., dále *Dějiny české hudby* a zejména průkopnickými *Dějiny předhusitského zpěvu* a *Dějiny husitského zpěvu*). Po první světové válce N. postupně přecházel od pokrokové demokracie k marxistickému nazírání. V obsáhlé publicistické, kritické i vědecké činnosti obhajoval N. ruskou revoluci, vyzdvihoval pokrokové tradice českého klasického umění (Smetana, Němcová, Jirásek) a zároveň probojoval významné zjevy soudobého pokrokové a revolučního umění (Ostrčil, Wolker aj.). N. myslitelská síla, historická erudice i schopnost vědecké syntézy se zvláště uplatnila v obsáhlé monografii *Bedřich Smetana*, která poprvé v takové šíři shrnula zároveň kulturní dějiny 19. století. N. zde dovršil své pojetí umění jakožto neodělitelné součásti kulturních dějin národa, jakožto osobitého projevu tvůrčí individuality, spjaté se společenskou a mravní problematikou současné epochy a se životem lidu. Zatímco tato monografie představuje kulturní a politický obraz období mládí a zrání buržoazie, další se zabývá jejím sestupem (*T. G. Masaryk*); monografie *V. I. Lenin* přechází do naší epochy a zachycuje soudobé revoluční proměny a nástup dělnické třídy. — Ani po druhé světové válce, při intenzivní práci politické, organizátorské, publicistické a pedagogické, neustal N. ve vědecké činnosti. Zejména oba svazky *Dějiny národa českého* spolu se studiiemi o smyslu českých dějin znamenají podstatný přínos naší marxistické historiografii. Řadou kritik (např. v obnoveném *Varu*, 1948—53) a úvah přispíval k vyjasňování základních otázek socialistického umění, např. postoje umělce ke společnosti, vztahu pravdy a krásy, revolučnosti, lidovosti, národního charakteru umění, nedogmatického pojetí realismu (*O úkolech literatury*, *O výtvarnictví*, *hudbě a poezii*,

O realismu pravém a nepravém). Znovu ujasňoval pokrokový odkaz umění starší i nedávné minulosti (*Komunisté — dědici velikých tradic českého národa, Tyl—Hálek—Jirásek*, studie o Wolkrovi aj.). N. důsledně uplatňoval jednotu historického a estetického přístupu, vycházel z konkrétní analýzy uměleckého díla chápaného v nerozlučné spojitosti s celou umělcovou osobností, všiml si společenských i osobních předpokladů a dispozic neopakovatelného talentu, pronikal hluboko k psychologii tvůrčího procesu. Při přísné vědeckosti dovedl živým a jasným slohem zpřístupnit i složité problémy a upoutat široký okruh čtenářů.

BIBLIOGRAFIE

Mladí mistra Jana z Rokycan (1899), Zdenko Fibich (1901), Alois Jirásek (1902), Katechismus estetiky (1902), Dějiny města Litomyšle a okolí (1903), Dějiny české hudby (1903), Poměr zpěvu husitského k hudbě předhusitské (1904), Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách (1904), Počátky husitského zpěvu (1907), Otakar Hostinský (1907), Zpěvohry Smetanovy (1908), J. B. Foerster (1910), Alois Jirásek a jeho Litomyšl (1911), Česká moderní zpěvohra po Smetanovi (1911), Dějiny husitského zpěvu za váleku husitských (1913), Spor o smysl českých dějin (1914), Rýnské zlato (1915), Bedřich Smetana a kulturní politika F. L. Riegra (1915), Richard Wagner (1916), Můj případ (1919), Mistr Jan Hus a jeho pravda (1919), Dr. Kramář (1920), Alois Jirásek (1921), Otakara Hostinského estetiky (1921), Od Husa k Táboru (1921), Kryštof Harant z Polčic (1921), Ernest Denis (1921), František Palacký (1921), Vítězslav Novák (1921), Z prvních dvou let republiky (1921), Smetaniana (1922), Božena Němcová a Ratibořické údolí (1922, přeprac. pod názvem Božena Němcová, 1927), Bedřich Smetana (1924 ve Zlatorohu), Bedřich Smetana (1924 v Orbisu), Bedřich Smetana (1924—33, 4 sv.), M. Jan Hus a jeho význam sociální (1925), Zdeňka Fibicha milostný deník (1925), Nietzscheova tragédie (1926), Alois Jirásek (1926), Alois Jirásek a Náchodsko (1926), Všeobecné dějiny hudby (1916—30, 2 sv.), T. G. Masaryk (1930—37, 4 sv.), Litomyšl. Tisíc let života českého města (1934), Otakar Ostrčil (1935), Opera Národního divadla do roku 1900 (1935), Opera Národního divadla od roku 1900 do přečrta (1936), Hus a naše doba (1936), F. X. Šalda (1937), Otakar Hostinský (1937), Lenin (1937—38, 2 sv.), Ze čtyř desítiletí (1938), Jan Kořán (1943), Moskevské stati v Československých listech 1943—45 (1946), Komunisté — dědici velikých tradic českého národa (1946), Velké osobnosti (1948), O kulturu národní a lidovou (1948), Odkaz našich národních dějin (1948), Boje o nové Rusko (1948), Dějiny Sovětského svazu (1948), Čtyři studie o Aloisu Jiráskovi (1949, studie z let 1902, 1911, 1921 a 1926), O lidovou republiku (I—IV, 1948 až 1949), Dějiny národa českého I (1949, 1955, 2 sv.), O úkolech naší literatury (1949), I. a.

Masaryk ve vývoji české společnosti a státu (1950), Tyl—Hálek—Jirásek (1950), Z české kultury (1951), O výtvarnictví, hudbě a poezii (1952), O smyslu českých dějin (1952), O literatuře (1953), Staré pověsti české jako historický pramen (1953), Za kulturu lidovou a národní (1953), Mikoláš Aleš (1954), Kritiky (1954, 1956, 2 sv.), Husův Betlém a náš dnešek (1954), O Antonínu Dvořákovi (1954), Kniha o kultuře (1955), Nedělní epistoly I až VI (1954—56), Tereza Nováková (1958), Doslovy k souboru Spisů Aloise Jiráska „Odkaz národu“ (1960), Co je kultura a umění (1963) aj. Sebrané spisy od r. 1948 (54 sv.) rediguje Václav Pekárek (s doslovy). — Bibliografie: S. Jonášová s kolektivem, Bibliografie díla Z. N. (1959).

LITERATURA

M. Matoušek: Z. N. (1928, nově 1938 a francouzsky 1953); Padesát let Z. N. (1928); Sborník prací k 50. narozeninám prof. dr. Z. N. (1929); J. Teichmann: Z. N. (1938); O Z. N. (1938); Soudruh (1938); V. Pekárek: Z. N. (1948), v předml. ke kn. O literatuře (1953) a v U-Bloku 1938; O Z. N. (1948); L. Štoll v předml. ke kn. O smyslu čes. dějin (1952); J. Kojar a J. Ryska: O Z. N. (1953); Sborník prací filos. fakulty brněn. univ. (1953); Z. Nejedlému ČSAV (1953); Z. Nejedlému k 75. narození (1953); Z. N. (1954, obrazová publikace); A. Sychra: Estetika Z. N. (1956) a v ČLit 1958; Z. N. dnešku (1958); Pocta Z. Nejedlému (1959); J. Fučík ve Statick o literatuře (1951); F. X. Šalda v KP 13 (1963) a v SZáp 1928—29 (Největší zážitek tvůrcův jest — jeho dílo, v SZáp 1932—33 (Masaryk v pojetí Z. N.); J. Dolanský v NŽ 1951 a v Sov. vědě — literatuře 1952 a 1953; F. Götz a J. Hájek v Divadle 1953 (o jeho divadelní kritice); J. Hrabák v SaS 1953 (o jeho pracích o starší čes. literatuře) a v ČLit 1962 (o významu jeho díla pro lit. vědu); K. Krejčí ve Slavii 1953 (o jeho vztahu ke slovan. literaturám); F. Vodička v ČLit 1953 (K vývoji Z. N., historika čes. literatury); jub. dvojčíslo (15—16) Varu 1951 až 1953; L. Malická v Novinářském sborníku 1956 (o jeho varu); F. Buriánek v Nové mysli (1958); M. Machovec ve Filosof. časopisu (1958).

rpz

Božena Němcová

(rozená Barbora Panklová)

4. 2. 1820 Videň

21. 1. 1862 Praha

Narodila se ve Vídni jako dcera panského kočího Johanna Pankla, rakouského Němce, a české služky Terezie Novotné. Mladí prožila v Ratibořicích u České Skalce, zčásti v blízkých Chvalkovicích; v dětství na ni silně zapůsobila výchova babičky Magdalény Novotné, tkadleny z Náchodska, která v l. 1825—29 pobý-

vala u dcery v Ratibořicích. R. 1837 byla provdána za respicienta (později vrchního komisaře) finanční stráže Josefa Němce v Cerveném Kostelci, o patnáct let staršího než ona. Měla s ním čtyři děti, Hynka (1838—1853), Karla (1839 až 1901), Theodoru (1841—1920) a Jaroslava (1842—1898). Němec byl často služebně překládán, a tak se rodina neustále stěhovala, v květnu 1838 z Kostelce do Josefova, v září 1839 do Litomyšle, v zimě 1840 do Polné, v létě 1842 do Prahy. Tady se N., která byla od mládí horlivou čtenářkou a již za putování po českém severovýchodě poznala národní hnutí, dostala do kruhů vlastenecké inteligence, které podpořily její touhu po vzdělání a po aktivním společenském uplatnění a urychlily proces její kulturní a ideové orientace. Od té doby skoro do konce života byla ve styku téměř se všemi čelnými představiteli české kultury (Havlíček →, Frič →, Čelakovský →, Erben →, Purkyně, Nebeský →, Klácel →, Světlá →, Podlipská →, Amerling, J. Hanuš aj.), později i slovenské (S. a J. Chalupka, J. Král, G. K. Zechenter, A. Sládkovič aj.). V září 1845 se odstěhovala s manželem na Chodsko do Domazlic a na podzim 1847 do Všerub. Pro horlivou činnost obou manželů za revoluce byl Němec v létě 1848 přeložen do Nymburka a v únoru 1850 na podřízené místo do Liberce. Když byl od konce r. 1850 přeložen do Uher (Miškovce, později Ďarmoty), odstěhovala se N. natrvalo s dětmi do Prahy. Za porevoluční reakce byl Němec vyšetřován a zbaven služby (1853 až 1855), krátce byl zaměstnán ve Villachu (Běláku) v Korutanech (1856—1857), v září 1857 byl dán do výslužby s nepatrnou penzí; měl pak různá zaměstnání v Praze i mimo Prahu, často byl bez práce. N., která byla od manželova vyšetřování až do konce svého života rovněž pod policejním dohledem, živila sebe i děti z hubených literárních honorářů a z příležitostných podpor. K stále se zvěšujícímu hmotnému nedostatku se družily nemoci dětí i Němcové. R. 1861 po rozchodu s manželem odešla do Litomyšle redigovat své spisy. Předčasná smrt byla důsledkem úplného tělesného i duševního vyčerpání. Většina jejího díla zůstala roz-

troušena po časopisech a novinách. Přispívala do časopisů *Květy* (1843—48) básně, hádanky, cestopisné črty; zde první příspěvek: básně *Ženám českým*), *Česká včela* (1844—48) básně, pohádky, cestopisné obrázky a črty, povídky: 1846 *Domácí nemoc*, *Dlouhá noc*, 1847 *Obrázek vesnický*), *Moravský národní list* (1851 *Čertík*), *Posel z Prahy* (1858 *Dobrý člověk*), *Obrazy života* (1860 pohádky), do kalendářů *Koleda* (1852 *Baruška*, 1856 *V zámku a podzámčí*), *Poutník z Prahy* (1854 *Pomněnka šlechtné duše*, přezvaná později na *Rozárku*, 1856 *Chudí lidé*), *Česká pokladnice* (1855 *Divá Bára*), *Sborník, kalendář učitelský* (1859 *Pan učitel*) a do almanachů *Lada Nióla* (1854 *Sestry*), *Perly české* (1855 *Karla*) a *Máj* (1858 *Chyže pod horami*). Vedle toho četné národopisné obrázky, záznamy, překlady a články uveřejnila v časopisech *Pražské noviny* (1847), *Moravské noviny* (1848), *Národní noviny* (1848—49), *Lumír* (1852—53), *Zlaté klasy* (1853 až 1856), *Štěpnice* (1855—61), *Časopis Českého muzea* (1857—59), *Památky archeologické* (1858—59), *Kritische Blätter für Literatur und Kunst* (1858), *Zábavy myslivecké* (1856—59) a *Živa* (1859—60). Nejisté jsou její příspěvky v časopise *Rachejtle* (1854—55, *Kávová společnost a Výklad historie*). První literární prací N. bylo několik básní, které sice zřetelně ukazují na směr jejich společenských zájmů (ideál slovanství v básni *Slavné ráno*, účast ženy v společenském zápasu v básni *Ženám českým*), ale neliší se od průměru dobové básnické produkce. Osobitý umělecký talent, své spontánní vypravěčství prokázala hned v prvním prozaickém díle, ve sbírce *Národních báchorek a pověstí*. Její skladby zachycují žánrovou rozlohu naší pohádky (fantastická a anekdotická vyprávění, legendy, novelistické příběhy) a čerpají většinou z českého pohádkového fondu, avšak nejsou pouhou reprodukcí výtvorů lidové slovesnosti. N. je osobitě umělecky zpracovává, zvýrazňuje jejich ideovou složku (motiv absolutní spravedlnosti), aby báchorkami promlouvaly dobové ideje demokraticismu. Tato aktualizující tendence je ještě posílena tím, že popisy, postavy a scény báchorek často

detaile postihují běžnou soudobou realitu českého venkova. Lidovou pohádkou se N. zabývala i později, vydala sbírku *Slovenských pohádek a pověstí*, překládala jihoslovanské pohádky a chystala soubor pohádek slovanských národů. V těchto pozdějších pracích šlo jí však už více o to, seznámit prostřednictvím pohádky české čtenáře s národní osobitostí jejich lidových tvůrců. Tímto směrem se nesl i její zájem o lidový jazyk (zvláště o lexikální bohatství, frazeologii, obraznost řeči) a o jiné projevy lidové umělecké tvořivosti (písně, říkadla, hádanky), nejen slovesné (hry, zvyky). I když ve zpracování poznatků z této oblasti nedospěla často dále než k zápisům (jen zčásti otištěným) a k dilčím studiím, souvisí její zájem o folklór těsně se zaměřením její tvorby umělecké: skrze tyto lidové výtvořky, jež byly po generace prověřovány životní praxí, pronikala i k normám a hodnotám (např. estetickým nebo morálním), které sice vytvořil tehdy již odumírající životní styl venkovského lidu, ale které mohly být i nadále tvořivě platné. — S bohatě rozvířenými formami tradičního lidového světa přišla N. poprvé do bezprostředního styku na Chodsku. Zatímco se tu dostala do ostřejšího konfliktu s maloměstskou společností (který se potom i v jiných místech a v jiné podobě opakoval), podařilo se jí sžít se s venkovskými lidmi a osvětové mezi nimi působit. Své poznatky žurnalisticky zpracovávala v *Obzorech z okolí domažlického* a v jiných črtách (*Dopisy z Lázní Františkových*, vzniklé za jejího léčebného pobytu v r. 1846). Postihovala v nich příznačné jevy, jejich vzájemné souvislosti i právě probíhající společenské proměny a s velkým citovým zaujetím se zastávala základních lidských práv venkovských pracujících. Tento poslední rys se ještě zřetelněji projevil v její revoluční žurnalistice (stati *Selská politika* a *Hospodyně, na slovičko!*), která svým opravdovým demokratictsem patří k ideově nejzávažnějším českým literárním projevům z r. 1848. — Za neutěšené existenční situace N. v padesátých letech se zřetelně utvářely příznačné rysy její osobnosti, její nekompromisnost, životní opravdovost, to jest naprostý soulad mezi smýšlením a projevy, dělná láska k člověku, tvůrčí

energie a činorodost, jdoucí v souladu se společenskými potřebami a hledající spojení s pokrokovými lidmi. Od revoluce se N. intenzivně zajímala o uspořádání společnosti a o způsoby vedoucí k odstranění rozporů a útisku; svým zájmem o nové sociální teorie podnítila vznik prvního českého díla o utopickém socialismu, Klácelových → Listů přitele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu. Také otázky ženských práv, problémy výchovné a etické posuzovala N. v souvislosti s požadavkem celkové změny společenských vztahů. Politická aktivita N. se za porevoluční reakce nejzřejměji projevila v jejím poměru ke Slovensku, s nímž se sblížila za několika pobytů (tři cesty za manželem r. 1851, 1852, 1853 a studijní cesta 1854). Svým dílem (národopisné studie, cestopisné stati a sbírky lidového umění včetně pohádek, povídky *Chyže pod horami* a *Pohorská vesnice*) i osobním a korespondenčním stykem se slovenskou inteligencí přispívala k oboplnnému poznání českého a slovenského národa, přičemž sblížení obou kultur považovala za vhodnou formu připravující novou vzájemnost společných národních a politických zájmů — V posledním desetiletí života vytvořila nejzávažnější část svého díla, povídky. I když zobrazují vesměs člověka a život českého předbřeznového venkova, jsou svým zaměřením spojeny s porevoluční situací a s aktuální problematikou společenského zápasu padesátých let. V časově první skupině povídek (*Baruška, Rozárka, Babička, Karla, Divá Bára*) vystupuje do popředí kresba jednotlivce, většinou ženy lidového původu, a v jeho kladných rysech jsou vyzdvíženy příznačné morální hodnoty českého lidu. Povídky pozdější (*Pohorská vesnice, V zámku a v podzámčí, Chudí lidé, Dobrý člověk*) jsou situovány do takového prostředí, v němž se nutně setkávají příslušníci jednotlivých vrstev a tříd, leckdy i lidé různých národností nebo věkových stupňů; z jejich vztahů vyplývá pak obraz nespravedlivého sociálního uspořádání soudobé společnosti a jeho důsledků. Reálně pravdivý konflikt bývá tu řešen idealizujícím závěrem. Možnost, jak odstranit sociální křivdy, nejčastěji N. hledá (ovlivněna myšlenkami utopického socialismu)

v nápravě mocných a bohatých (*V zámku a v podzámčí*); proti společenskému útlaku staví lidovou solidaritu (*Dobrý člověk*). Ideová síla a umělecká hodnota povídek N. tkví v tom, že z příznačných rysů vyrůstá kresba obvykle běžné podoby lidí, života i nejčastějších problémů (vykořisťování služek a učedníků, protiklad panské rozmařilosti a bídý lidu, význam výchovy atd.) a že z tohoto obrazu každodenní obvyklosti vystupuje celá galerie pravdivě vystižených kladných hrdinů, prostých „dobrých lidí“, vyjadřujících autorčinu optimistickou víru v člověka a v jeho budoucnost. Jazyk N. pramení z lidového jazyka kraje jejího dětství; během jejího uměleckého vývoje se rozšiřoval o další prvky stykem s lidem chodským a slovenským. Účinnost i obliba jejích próz tkví mimo jiné v uměleckém zvládnutí lidového jazyka, a to v míře předtím i dlouho potom nebývalé. „Jen jazyk natolik lidový jako umělecký jazyk Němcové mohl odrazit v celé přesvědčivé plnosti její sociální myšlení a citění, její plně uvědomění toho, že lidová složka národa je samou jeho podstatou“ (B. Havránek). — Největší obliby dosáhla *Babička* (vyšla ve 4 sešitech od května do srpna 1855). Do těchto „obrazů venkovského života“ promítla autorka vzpomínky na mládí, hodnotíc je svými pozdějšími zážitky, zkušenostmi a názory, a tím je umělecky předpodstatňujíc. V ústřední postavě — staré venkovské tkadleně, která tráví sklonek života mezi vnučaty v rodině své dcery a zetě, panských služebníků — je ztělesněn předběžný lidový svět ve svých příznačných projevech a v typickém životním postoji. Mladý život, děti, s nimiž je babička neustále ve styku, a pro ni nezvyklé prostředí panstva, kde nyní žije, vytvářejí pozadí, od něhož se zřetelně odrazí jak její lidový způsob myšlení a jednání, tak její bohatá životní zkušenost vlastní i tradicí prostředkovaná. Babiččina činorodá lidskost, její bytostně vědomí solidarity a tvořivě nepoddajný optimismus jsou podloženy jejím samozřejmým souladem s životním rytmem zrodu a zániku, radosti a smutku, lásky a zápasu, s rytmem, jenž stále pokračuje a jemuž bez výjimky podléhá vše. Proto se také lidový svět, jež povídková posta-

va babiččina reprezentuje, nepředstavuje v díle jako přezívající svět minulosti, nýbrž jako životodárný odkaz tradice i jako obraz lidské harmonie, jenž zůstává ideálem budoucího vývoje. Sloučením ideální složky s reálnými složkami podmíněnými dlouhodobou tradicí vytvořila N. v své babičce typ, který je u nás po celé další století považován za zosobnění kladných rysů českého národního charakteru. V evropských literaturách 19. století patří Babička mezi první prozaická díla, jejichž hrdinou je lidový člověk, představující většinu lidské společnosti a přitom rozlohou svých zájmů, citů, tužeb a vztahů odpovídající představě o moderním člověku. Postava a tvorba B. N. inspirovaly herecké a recitační umění (např. Brzkové, Naskové, Vydry, Högra), méně hudbu (Kovařovice), bohatě výtvarné umění v díle Mánesově, Hellichově, Alšově, Gareisově, Kašparově, Švabinského, Špálově, Gutfreundově, Štursově, Procházkově, Radově, Pokorného, Svolinského, Makovského, Boudově, Dillingrově, Müllerově aj.

BIBLIOGRAFIE

Národní báchorky a pověsti (7 sv., 1845–46; 2. vyd. 14 sv., 1854–55), Babička (P 1855, do r. 1962 312 českých vydání), Pohorská vesnice (P 1856; celkem 99 vyd.), Slovenské pohádky a pověsti (10 sv., 1857–58). — Povídky a ostatní práce Němcové otiskované v časopisech a sbornících vycházely knižně teprve v Sebraných spisech. Z rukopisu v nich vyšly práce Z. Uher (Zlomek cestopisu, 1863), Čtyry doby (P z r. 1856, 1890), Cesta z pouťi (fragment povídky, 1890), Urozený a neurozený (fragment románu, 1919) a Zázpisník z l. 1851–55 (1929). Až v sebraných spisech vyšly i překlady z E. Chojeckého Vláda a láska (D 1863, prem. 1860) a K. F. Gutzkova Pravozr Tartuffa (D 1919, prem. 1859). — Sebrané spisy, vydané poprvé A. Augustou (8 sv., 1862–63) umožnilo vydání I. L. Kobra (9 sv., 1869–91), J. Laichtra (14 sv., 1904–20) a zvláště Kvasničky a Hampla (14 sv., 1928–30). Kritické vydání uspořádal Ústav pro českou literaturu (15 sv., 1950–61). Korespondenci částečně zahrnulo vydání spisů u J. Laichtra a poslední kritické vydání. Vybrané spisy uspořádal F. Vodička (4 sv., 1957). — Bibliografie: M. Laiske, Bibliografie Boženy Němcové (1962; dílo, překlady, korespondence, literatura).

LITERATURA

V. Tille: B. N. (1911; 8. vyd. s dodatky M. Novotného 1947); B. N., Sborník statí o jejím životě a díle (1912); Z. Nejedlý: B. N. a Ratibořické údolí (1922) a B. N. (1950); J. Fučík: B. N. bojující (1940); F. Kubka—M. Novotný: B. N. (1941, obrazová dokumentární publikace); Z. doby B. N. I (1941), II (1945); Pře-

telský kruh B. N. (1946); J. Mukařovský: B. N. (1950) a v Kapitolách z čes. poetiky II (1948); V. Ržounek: B. N. v obrazech a dokumentech (1951); M. Novotný: Život B. N. I—VI (1951 až 1959, komentované dokumenty); B. Haluzický: B. N. a Slovensko (1952); R. Havel a M. Heřman: B. N. ve vzpomínkách současníků (1961); M. Otruba: B. N. (1962); F. X. Šalda v kn. Duše a dílo (1913, v Souboru díla F. X. Šaldy, 1947) a v SZáp 1933—34; F. Vodička v kn. Cesty a cíle obrozenecké literatury (1958); B. Havráněk v kn. Studie o spisovném jazyce (1963). — Další literatura v Bibliografii B. N. od M. Laiskeho (1962). mo

František Němec

12. 5. 1902 Praha

29. 8. 1963 Praha

Studoval na klasickém gymnasiu v Praze na Žižkově (do sexty), r. 1920 odešel nakrátko do redakce kladenské Svobody a novinářem zůstal už trvale. Byl soudním zpravodajem Tribuny (1920—22), krátce v Lidových novinách, v l. 1923—43 v listech Melantricha (zvl. Českého slova a A-Zet), od května 1945 v redakci Práce. Byl členem umělecké skupiny Devětsil. — Přispíval do Mladého socialisty (poprvé 1918), Rudých květů, Června, Cesty, Akademie, Kmene, Šibeníček, Rudého práva, Rudého večerníku, Činu, Světa práce a do listů, které redigoval.

V Němcových literárních počátcích se odrážejí vývojové proměny, jimiž rychle prošla na rozhraní desátých a dvacátých let nastupující poválečná generace. Nejdříve navazoval především na Neumannovu → civilizační poezii, potom se vyznával z vitalistického opojení životem (*Zelené demonstrace*) a spojoval dětskou naivitu a hravost se smyslem pro všední realitu a s vědomím sociálním. Po raných básnických sbírkách se už věnoval převážně próze, v níž dosáhl značné popularity soudničkami. Z drobných případů dovedl vytěžit charakteristickou scénu, ve které se vzájemně střetají malicherné, sebecké zájmy, sledované autorem s humorem a s porozuměním pro lidskou slabost. Smysl pro situační komiku se projevil i v N. nejlepší práci, v humoristickém románu *Alibi* ze života zlodějí a sňatkových podvodníků; využil důvěrně znalosti lidových postav z pomezí lumpenproletariátu (hlavně dobře odposlouchaného dialogu), do-

kázal N. obraz jejich života stylizovat do lyrizující tóniny, kterou promlouvá moudré poznání lidského života.

BIBLIOGRAFIE

Sebe i vás (Bb 1920), Zelené demonstrace (Bb 1921), Holátko Max (Pp 1922), Alibi (R 1931), Soudničky (Ff 1936, rozšíř. a přeprac. s názvem Soudničky aneb Loučení s Roškrtem, 1948), Člověk manželský (Pp 1944). — Provedené hry: Sentimentální romance (1943), Romance sentimentální (1945, s J. Šmidou), Likajdovic tečka (1947).

LITERATURA

F. X. Šalda v SZáp 1931—32 (o Alibi); V. Lacinová v dosl. k Soudničkám (1954). F. Soldan v Plameni 1963 (č. 10). pb

Zdeněk Němeček

19. 2. 1894 Josefov

5. 7. 1957 Mnichov, NSR

Vystudoval gymnasium v Josefově (Jaro-měři) a do r. 1914 byl ve Vidni posluchačem německé obchodní akademie. Za první světové války se stal důstojníkem čs. legií v Rusku, odkud se vrátil r. 1920. R. 1921 vstoupil do diplomatických služeb a do r. 1939 prošel řadou našich zastupitelských úřadů, hlavně ve Spojených státech (New York) a ve Francii (Marseille); zcestoval celou Evropu, Střední Ameriku, navštívil západní Afriku aj. V l. 1940—44 byl úředníkem dnešní Národní knihovny, pak byl půl roku do konce okupace vězněn na Pankráci. Po květnu 1945 se vrátil na ministerstvo zahraničí a do r. 1948 byl naším vyslancem v Kodani. Odtud se již do vlasti nevrátil a až do své smrti zůstal v emigraci. — Publikoval v časopisech Cesta (1919 debut povídkou), Literární noviny, Magazín DP, Lumír, ELK aj.

Němečkova literární práce těži převážně z jeho vlastních zážitků a z poznání života v cizině. Už v prvotině se zabýval ústřední otázkou celého svého díla: otázkou exilu, rozšířenou posléze o problém vystěhovalectví. Tim se zabývají tři hlavní N. romány (*New York — zamlženo, Na západ od Panonie, Evropská kantiléna*), z nichž první je dosud nehlubším a nejucelenějším vypsáním osudů českých emigrantů v Americe, ježž nelitostně sociální

poměry N. důvěrně znal. V knihách cestopisných causerií (*Západoindický deník, Dopisy ze Senegambie, Islandské dopisy*) se projevil jako pobohotý a poučený pozorovatel. Snažil se analyzovat spleť souvislostí světového dění, jako např. v románu ze španělské občanské války *Dábel mluví španělsky*. — S ústředním námětem N. prózy souvisí také dramata, z nichž *Zač lidský život* zobrazuje s hořkou ironií a sociální kritičností život a postavení přistěhovalých slovanských horníků ve Francii.

BIBLIOGRAFIE

Legionářské novely (1920), *Primus tropicus* (D 1925, i prem.), *Západoindický deník* (Rpe 1929, 1940 pod názvem *Ostrov smaragdového růžence*, New York — zamlženo (R 1932), Na západ od Panonie (R 1935, st. cena), *Kátinka* (P 1936), *Zač lidský život?* (D 1936, i prem.), *Vějíř z poledníků* (Pp 1937), *Dopisy ze Senegambie* (Rpe 1938), *Most* (D 1938, i prem.), *Dábel mluví španělsky* (R 1939), *Bnlada o Kátince* (D 1940, i prem., podle povídky *Kátinka*), *Evropská kantiléna* (R 1945), *Rukopis času* (D 1945, prem. 1946), *Penězokaz* (D 1946, i prem.), *Inzerát* (rozhl. hra, 1947), *Chanson triste* (Pp z kn. *Vějíř z poledníků*, 1948), *Islandské dopisy* (Rpe 1948).

LITERATURA

F. X. Šalda v *ŠZP* 1934—35 (Hromádka moderní čes. beletrie — o kn. Na západ od Panonie), J. Hora v *LN* 1934—35 (č. 15). vř

Jan Neruda

9. 7. 1834 Praha

22. 8. 1891 Praha

Narodil se v rodině vojenského vysloužilce a kantýnského, později hokynáře v Praze na Malé Straně, kde také prožil chudé dětství. Chodil zprvu do německé měšťanky, r. 1845 vstoupil na malostranské gymnasium, odkud r. 1850 přešel na akademické gymnasium. Tam se seznámil s Pflégrem →, Hálkem →, F. V. Jeřábkem → a Ferd. Schulzem → a začal se zajímat o literaturu. Tento zájem byl v pozdějších letech prohlouben známostí s významnými literárními osobnostmi (Erbenem →, Hankou →, Němcovou →), s nimiž se setkával mj. v rodině Anny Holinové, své první lásky. Těživě hmotné poměry zabránily N. ukončit univerzitní studia (od r. 1853 filosofie, práva) a

vedly (asi r. 1863) i k definitivnímu rozchodu s Annou Holinovou. Po krátké epizodě úřednické (ve vojenské účtárně) vstoupil (asi r. 1856) do redakce něm. liberálního deníku *Tagesbote aus Böhmen* jako lokálkář (ještě koncem padesátých let, pokud nezačaly vycházet české deníky, psal divadelní a literární kritiky do *Prager Morgenpost*). Pokoušel se existenčně uchytit jako učitel (mj. 1858 na reálce v Mikulandské ulici), nakonec se však zcela věnoval žurnalistice. Stal se redaktorem beletristického časopisu *Obrazy života* (1859—60) a zahájil v nich, podporován K. Sabinou →, boj s literární reakcí, jenž ho postavil do čela tzv. generace májovců. Na podzim r. 1860 vstoupil do redakce nově založeného politického deníku *Čas* jako fejtonista. R. 1862 prožil citový vztah k spisovatelce Karolíně Světlé →, který však skončil krizí a zklamáním; vliv Světlé pomohl však přesto N. vymanit se z hluboké duševní deprese po neúspěchu jeho literárních prvotin. Téhož roku (1862) přešel spolu s Karlem Sladkovským a skupinou demokratických žurnalistů do redakce opozičního demokratického deníku *Hlas*, kde působil jako fejtonista a kritik (literární, divadelní i výtvarný) do r. 1865, kdy tento list splynul s Národnými listy. V jejich redakci, která se stala orgánem liberálního, mladočeského křídla české buržoazie a kolem níž se, zejména v šedesátých a sedmdesátých letech, soustředila většina pokrokové inteligence, setrval až do smrti. V l. 1863—64 převzal redakci zábavného časopisu *Rodinná kronika*, kde pokračoval v uskutečňování svého literárního programu, jehož důležitou složkou byla výchova českých čtenářů ukázkami a informacemi ze světového a evropského současného kulturního dění a úsilí o vymanění českého časopisectví ze závislosti na německých vzorech. Tento náročný program však ztroskotával na malé vyspělosti a nezájmu buržoazního publika. V polovině šedesátých let prožil další těžký citový ořes nad úmrtím Terezie Macháckové, dcery českého továrníka a politického činitele, která byla jeho třetí velkou láskou. R. 1865 založil s V. Hálkem beletristický časopis *Květy*, ale po roce z redakce odešel. V roce 1863 podnikl cestu do Fran-

cie, na sklonku šedesátých let (1868) podnikl cestu na tehdejší rakouský jih (Přimorší, Terst), do Benátek a po smrti matčině (1869) se vydal r. 1870 na svou nejdelší zahraniční cestu na Balkán, Blízký východ a do Itálie. Poslední jeho cestou po Evropě byl zájezd do severního Německa a na Helgoland v r. 1875. Jako novinář pobýval v sedmdesátých letech často ve Vídni. R. 1873 založil spolu s Hálkem → časopis Lumír (redakci ještě téhož roku předali do rukou mladších literátů v čele s J. V. Sládkem →). Osobní kampaň vyprovokovaná proti němu na počátku sedmdesátých let konzervativním tiskem a vyčerpávající žurnalistická práce i intenzivní účast ve veřejném a kulturním životě (jeden ze zakladatelů, místopředseda a později předseda Spolku českých žurnalistů, pořadatel kulturních akademií tohoto spolku, redaktor příležitostných publikací atd.) působily nepříznivě na N. zdravotní stav. Následky se projeví na sklonku sedmdesátých let řadou vleklých chorob, které od té doby poutaly básníka k pražskému bytu až do smrti. Byly mimo jiné také příčinou jeho rezignace na rodinný život, ačkoliv koncem sedmdesátých a ve druhé polovině osmdesátých let prožil pozdní citová vzplanutí. Od počátku osmdesátých let, po úmrtí nebo odcizení nejbližších přátel (Sladkovský, V. K. Šembera), žil v ústraní. Publicisticky a redakčně činný však zůstal až do posledních chvil (r. 1883 založil a až do smrti redigoval edici Poetické besedy).

Celá Nerudova tvorba byla nesena od počátku úsilím aktivně působit na společnost uvědomělým poznáním sociální skutečnosti, její složitosti a rozpornosti. Byla namířena jak proti idylickému zastírání životní problematiky, tak proti sentimentálně romantickému subjektivistickému útlaku před skutečností. V počátečních dílech básnických (*Hřbitovní kvítí*), prozaických (*Arabesky*) i dramatických se tento N. postoj projevoval vypjatým ironickým gestem, které nežidka nabývalo rysů provokativního cynismu. V takto pojaté tvorbě, silně poznamenané autorovým subjektivním zaujetím, šlo N. o uvědomění a vyslovení pocitů sociálně utištěných jedinců, vyřazovaných konvenčními předsudky ze

společnosti. Intenzitou prožitku a novostí i složitostí výrazu, úmyslně zevšednělého, zdrsnělého a disonantního, znamenaly N. verše i prózy na přelomu padesátých a šedesátých let převrat v dobovém estetickém citění, uvykly na jednoduchou zpěvnost ohlasové poezie, a proto byly přijaty s nepochopením a pro svůj provokativní obsah odmítnuty. Podobnému osudu propadl i jediný N. pokus o tragédii (*Francesca di Rimini*), jež přesto, že trpěl začátečnickými vadami v stavbě díla, rovněž revolučně rozrušoval ustálené šablony sentimentálního dramatu. — Vypjatým kritickým charakterem a úsilím o poznání a zpodobení pravé tváře skutečnosti mělo jeho dílo kladné poslání: chtělo odhalovat soudobý stav společnosti a vést ji tím k touze a úsilí po nápravě. V tomto duchu formuloval N. také svůj literární program (stati Škodlivé směry, Nyní, 1859), jímž zdůraznil poznávací funkci umění a zároveň otvíral cestu ke sblížení české literatury s pokrokovými proudy umění světového. Svůj program naplňoval N. tvorbou básnickou i žurnalistickou, aniž mezi oběma liniemi činil příkrý rozdíl. — Básnickým dílem usiloval o objektivaci svého životního stanoviska tak, aby podal mnohostranný obraz života, myšlenek a citů pokrokového českého člověka své doby. První pokus vyslovit tento záměr přinesla sbírka *Knihy veršů*, básnická žeň dosavadní tvorby, zachycující v jednotlivých oddílech různé stránky lidského vztahu ke skutečnosti, od intimních citů rodných a milostných až k stanovisku společenskému a národnímu. Už samo dělení sbírky do tří oddílů s názvy *Knihy veršů výpravných*, *Knihy veršů lyrických* a *smíšených*, *Knihy veršů časových* a *příležitostných*, jež se stalo příkladem pro četné následovníky, ukazuje, jak obtížný umělecký cíl si N. kladl: spojit intimní a společenskou složku lidské osobnosti v jediný harmonický celek na základě uvědomělé a upřímné sebeanalýzy. Spolu s tímto úsilím o objektivaci, jímž básník už od sklonku šedesátých let vyslovoval touhu srůst s kolektivním bytím národa, se subjektivizovaly, tj. myšlenkově zklidnily a ukázaly i N. prozaické studie lidské individuality a vystupňovala se v nich jeho citlivost pro vystižení a

odstínění temperamentu a citu (*Různí lidé*). V sedmdesátých letech vnitřní polarita subjektivního a objektivního v N. životním pocitu umělecky vykrystalizovala; básník N. vyjadřoval smělý rozlet české myšlenky do vesmírných prostor (*Písň kosmické*), využívá na jedné straně krásy naivně zlidšťujícího pohledu anonymní lidové poezie, na druhé straně však vyslovuje životní pocit moderní osobnosti, pohlízející pyšně a s důvěrou v duchovní energii lidstva tváří v tvář přírodě a nekonečnosti kosmu. Jako umělecký kontrast k této hymnicky moderní i naivně prostě oslavě člověka stojí N. vrcholné prozaické dílo, *Povídky malostranské*. V těchto obrazech ze života rodné Malé Strany vyjádřil zase složitý vztah lásky k domovu, mísící se s odporem k soudobému zakrnělému žití domácího maloměstáctví. Z tohoto niterného napětí, pramenícího z vůle nalézt syntézu individuálního a společenského, národního a všelidského, zrodila se pak monumentální díla z počátku osmdesátých let. Sbírka básní osnovaných na struktuře lidové epiky nejen české, ale i evropské a na humanismu zlidovělého křesťanského mýtu a básní naplněných přitom subjektivním životním pocitem člověka epochy buržoazní revoluce, který zápasí o svobodu individuální a národní (*Balady a romance*), a její protějšek, jediná sbírka N. subjektivní lyriky (*Prosté motivy*). Tato kniha vyjadřuje tragiku individuálního osamocení a analyzuje bohatou citovost člověka navenek skrývanou a niterně popíranou střízlivým intelektem, až nakonec nalézá východisko v mužném smíření s konečností lidského osudu a se smrtí, v níž vidí naplnění individuální touhy o překonání hranic lidského subjektu. Pokračováním na cestě za syntézou osobnosti se měly patrně stát nedokončené *Zpěvy páteční*, básně hluboce intimního a zároveň nadosobního vlasteneckého citu. Torzem zůstala také *Kniha epigramů*, jakýsi protějšek Zpěvů pátečních, usilující o klasicky zhuštěné vyjádření životního stanoviska vyzrálé tvůrčí osobnosti N., jeho kritické lásky k člověku, k národu, k lidstvu, jeho moudrého pochopení síly i slabosti lidského rozumu a citu. — N. básnické dílo ukazovalo nové cesty české poezii a próze nejen

myšlenkově, ale také po stránce výrazové. Jeho životní pocit a snaha o adekvátní vyjádření tohoto pocitu mu umožnily vytvořit nový styl, jímž se v české literatuře otvírá údobí realistické. Důraz na myšlenkový obsah vedl k posílení významové stránky, která se stala hlavní složkou autorova výrazu (ironická pointa) a zároveň ovlivnila celý N. sloh, osobitě úsporný, zhuštěný, zdánlivě drsný, lexikálně a zejména syntakticky zabarvený hovorovými prvky pražské češtiny. — Druhou linií N. díla, založenou především na věcném poznání skutečnosti, tvoří publicistika: fejetony (napsal jich na 2000 pod známou značkou Δ) a kritika. Přední místo tu patří cestopisným črtám, jimiž N. cílevědomě sledoval stopy velkých humanistických kultur a ideálů (antika, křesťanství) a rozšiřoval tak obzory českého člověka poznatky o světovém pokroku a životním bohatství různých civilizací. K nim se pak řadí jeho objevné sociální studie ze života chudiny (*Pražské obrázky, Trhani*) a pestrá mozaika lokálních, politických a literárních causerií, v nichž N. vytvořil lehký a mnohotvárný český publicistický styl. V duchu své individuální i dobové estetiky pokládal N. fejeton za útvar umělecký a kladl ho naroveň své ostatní tvorbě. Uspořádal výbor ze svého fejetonního díla, v němž shrnul a promyšlenou stavbou jednotlivých knih do přehledného celku zdůraznil mnohostranný ráz svého pohledu na život, v němž se spojují rozmanitě, často kontrastní detaily v pestrý a plastický obraz plný vnitřního napětí a pohybu. Obsáhlou složku jeho publicistického díla tvoří kritiky literární, divadelní a výtvarné. N. v letech šedesátých a sedmdesátých byl jedinou kritickou osobností, jež byla s to obsáhnout celé české kulturní dění v jeho nejdůležitějších oblastech a postihnout jeho vývojové potřeby. Z tohoto hlediska patří jeho kritika z těchto let, usilující o demokratizaci české kultury při neustálém zvyšování její umělecké úrovně v kontaktu s kulturou světovou, k základům české umělecké kritiky a obsahuje mnohé trvalé podněty. — Hodnotou myšlenek, které obzírají a vyslovují základní otázky individuálního i národního života, úsilím poznávacím, všestranností své činnosti a

především neiluzivním, ale přesto optimistickým přístupem k životu, nově umělecky vyjádřeným, soustředily se v N. tvorbě vývojové momenty, z nichž vyrůstala česká literatura druhé poloviny 19. století.

BIBLIOGRAFIE

Křbitovní kvítí (Bb 1858), U nás (B 1858), Žeňich z h'adu (D 1859, i prem.), Prodaná láska (D 1859, i prem.), Francesca di Rimini (D 1860, i prem.), Pařížské obrázky (Ff 1863), Arabesky (Pp 1864, 1880), Knihy veršů (Bb 1868, 1873), Pro strach židovský (pamflet, 1870), Různí lidé (Pp 1871), Obrazy z ciziny (Ff 1872), Studie, krátké a kratší I, II (Ff 1876), Zerty, hravé i dravé (Ff 1877), Menší cesty (Ff 1877), Povídky malostranské (1878), Písne kosmické (Bb 1878), Sílení v klášteřích (P 1879), Balady a romance (Bb 1883), Prosté motivy (Bb 1883), Báby i baby (Ff 1886), Trhani (P, 2. samost. vyd. 1888). — Posmrtně: Zpěvy páteční (Bb 1896, usp. Jaroslav Vrchlický). N. Sebrané spisy vyšly několikrát, naposled v SNKLU (od roku 1950, 41 sv., dosud neukončeno).

LITERATURA

J. Arbes: O J. N. (1952); F. V. Krejčí: J. N. (1902); A. Novák: Studie o J. N. (1920) a J. N. (1921); sborník O J. N. (1933); K. Polák: O umění J. N. (1942) a s M. Grygarem; J. N. (1955); M. Novotný: Rok J. N. (1952) a Život J. N. I—IV (1951—56 komentované dopisy a dokumenty); S. Budín: J. N. a jeho doba (1960). F. X. Šaldy v KP 3 (1950, o Zpěvech pátečních), v KP 8 (1956, o jeho lit. kritikách a vztahu ke K. Světlé), v Bojích o zítřek (1905, v Souboru díla F. X. Šaldy 1948) a ve 4. vyd. Duše a díla (1937); F. Voďčák v doslovch k Básním II (1956) a Menším cestám (1961) a v ČLit (1961); M. Pohorský v dosl. k Div. hrám (1961). Jub. číslo Čes. bibliofila 1942; J. Mukařovský v ČLit 1955. ah

Josef Nesvadba

19. 6. 1926 Praha

Po maturitě na pražském gymnasiu (1945) vystudoval medicínu (doktorát 1950), dva semestry byl zapsán také na filosofické fakultě. Dva roky působil na interním oddělení nemocnice v Teplicích, od roku 1956 pracuje na psychiatrickém oddělení fakultní polikliniky v Praze (individuální a skupinové psychoterapie). Podnikl řadu studijních cest po Evropě i Asii (Vietnam). — Do literatury vstoupil drobnými prózami, otiskovanými v Středoškoláku (jehož byl zakládajícím redaktorem), a překlady z anglické poezie (Coleridgeovo Skládání o starém námořníkovi, 1945,

účastí na antologii Mezi dvěma plameny, 1945); příspěvky v časopisech Mladé archy (poprvé 1946), Generace, Kvart, Mladá fronta, My, Čs. voják, Nový život, Květen, Literární noviny, Plamen, Kultura aj.

Intelektuální zaměření Nesvadbova talentu, spojené se zkušenostmi lékaře psychiatra a se znalostmi z vědních oblastí blízkých tomuto oboru, našlo po počátečních pokusech dramatických uplatnění teprve v žánru vědecko-fantastické literatury. N. prózy se soustřeďují kolem otázky, zda „lidský mozek v naší civilizaci stačí sám sobě, svému vlastnímu tempu“, zda bouřlivý rozvoj civilizační techniky neohrozí harmonii citové a rozumové složky lidské osobnosti. Z toho vyplývá zároveň i podoba jejich základního konfliktu: konfrontuje se zde fantastika představovaná oblastí vědeckých experimentů a technických vynálezů s reálnou skutečností dneška, především s psychologii a vlastnostmi současného člověka. Na rozdíl od vědecko-fantastické literatury, která zobrazuje jen vnější podobu světa proměněného technickým pokrokem, slouží fantazijní prvek N. povídek k prohloubení poznání dneška, k tomu, aby autor odhalil z různých úhlů a v pronikavějším světle především vnitřní problematiku moderního člověka a aby tohoto prvku využil v ostře formulované pointě svých próz ke kritice současnosti. Tím N. tvořivě navazuje na čapkovskou linii naší utopické prózy; v řešení konfliktů si však uchovává optimistickou perspektivu, vycházející z přesvědčení o nezníčitelnosti základních lidských hodnot, a tedy víru ve schopnost člověka určovat osud nejen svůj, ale přímo ovlivňovat i podobu světa budoucího.

BIBLIOGRAFIE

Budou žít (D 1948, prem. 1949), Výprava do Oceánie (D 1949, prem. 1950), Tarzanova smrt (Pp 1958, tit. povídka zfilm.), Zlatý Buddha (R 1959), Einsteinův mozek (Pp 1960, povídka Blbec z Xenemünde zfilm.), Výprava opačným směrem (Pp 1962). — Provedené hry: Ráno (1948), Svárov (1950, přeprac. s názvem Milionář Liebig 1956), Mimořádná událost (1956). mch

Stanislav Neumann

17. 10. 1927 Praha

Syn herce St. Neumanna a vnuk St. K. Neumanna →. Studoval na akademickém gymnasiu v Praze (na sklonku okupace byl zatčen a vězněn v Terezíně) a po maturitě (1946) na Sorbonně (1946–47) a na filosofické fakultě Karlovy university (od 1947, neukončeno). Pracoval v aparátu ČSM (1947–48, 1955–58), jako šéfredaktor Státního nakladatelství dětské knihy (1949–51), jako redaktor Čs. vojáka (1953–55) a časopisu Práce mladých (1958–63). Od r. 1963 je v diplomatických službách (kulturním atašé ve Varšavě). Hojně cestoval, většinou jako delegát ÚV ČSM; z cest na moskevský festival mládeže a na Kubu vydal knižní reportáže. — První publikace ve Studentském časopise a v Rudém právu (1945), dále v Práci mladých, Mladé frontě, Čs. vojáku aj., spolupracuje též s filmem, hlavně dokumentárním.

Neumannovy básnické knihy vznikly z upřímného budovatelského nadšení a z přání prospět společnosti agitačním veršem i oslavit její nejlepší síly; jsou však schematické, nevyhnuly se frázi. I N. relativně nejlepší kniha (*Kuba neexotická*) trpí slohovou rozbředlostí a sentimentalitou.

BIBLIOGRAFIE

Sto deset procent štěstí (B 1947), Píseň o Stalinu (B 1949, st. cena), Čtenářský kroužek (instruktažní brožura, 1950), O Mladé gardě A. Fadžiova (brožura, 1951, s A. Jelínkem), Píseň o lásce a nenávisti (Bb 1952), Na věčné časy (text k obrazové publikaci, 1955), Cestou komсомolské slávy (brožura, 1958, s A. Valigurovou), Festivalová setkání (Rp 1959), Kuba neexotická (Rp 1961). mb

Stanislav Kostka Neumann

5. 6. 1875 Praha

28. 6. 1947 Praha

Syn advokáta, zemského a říšského poslance, který přišel o jmění při nezdařeném podnikání na Berounsku; otec zemřel, když bylo N. pět let. N. byl vychováván matkou a tetami, majitelkami rodinné „olšanské vily“ na Žižkově, kde prožil dět-

ství a mládí a kde se později scházela jeho anarchistická literární družina. Po nedokončených studiích na gymnasiu v Žitné ulici (ve studentských časopisech jeho první literární příspěvky) a na obchodní akademii se stal nakrátko lokálkářem staročeského listu Hlas národa. Již jako osmnáctiletý se dostal do pokrokového hnutí a do kontaktu se socialistickými myšlenkami. Jako jeden z účastníků tzv. Omladiny, skupiny studentské a dělnické mládeže, byl r. 1893 zatčen a odsouzen k čtrnáctiměsíčnímu vězení. Trest si odpykal v samovazbě ve Borech v Plzni. Po návratu r. 1895 vydal svou prvotinu, sbírku vězeňských a milostných veršů *Nemesis, bonorum custos* (Spravedlnost, ochránčyně dobrých; věnoval ji Kamile Krémové, jež se stala téhož roku jeho první ženou; později vydávala *Knihy dobrých autorů*). Na čas se úzce sblížil s okruhem kolem *Moderní revue*, stal se jejím spolupracovníkem a brzy jedním z vůdčích představitelů krajního, dekadentního křídla moderny devadesátých let. Už na konci devadesátých let se však přiklonil k ideologii komunistického anarchismu a k anarchistickému hnutí a po řadu let v něm pak pracoval jako publicista a organizátor, především však jako vydavatel a redaktor časopisu *Nový kult*, který dal hnutí k dispozici, i jako redaktor nebo spolupracovník dalších anarchistických časopisů a publikací. V zimě 1904 odjel s Boženou Hodačovou, svou pozdější druhou ženou, do Vidně, kde se pokusil pokračovat ve vydávání *Nového kultu*. Po návratu na jaře 1905 se usadil na Moravě, v Rečkovicích u Brna a později v Bílovicích nad Svitavou. Nové prostředí jej postupně odpoutalo od přímé účasti na životě českého kulturního centra i od anarchistického hnutí; spolupracoval s moravskými pokrokovými časopisy, zprvu hlavně s *Moravským krajem*, pak po řadu let s *Lidovými novinami*. Na počátku desátých let se zejména prostřednictvím bratří Čapků → sblížil s uměleckou skupinou, literární i výtvarnou, která se hlásila k novým uměleckým směrům, k expresionismu, kubismu a futurismu, a vystoupila posléze v programovém *Almanachu* na rok 1914. Nová N. aktivita umělecká i publicistická byla přerušena válkou; v květnu 1915 na-

rukoval a prodělal válečné tažení v Makedonii a Albánii jako sanitní voják. Roku 1917 byl propuštěn z armády, usadil se znovu v Praze a navázal zde na předválečnou činnost uměleckou (jako redaktor časopisu Červen, v němž chtěl zprvu uskutečňovat předválečné umělecké záměry) i politickou: jako jeden z vedoucích představitelů anarchistické skupiny, která vstoupila do národně socialistické strany, sjal se po vyhlášení samostatnosti poslancem Národního shromáždění a vysokým úředníkem ministerstva školství. V zostřující se vnitropolitické situaci a zejména pod vlivem Říjnové revoluce prošel N. rychlým ideovým a politickým vývojem. Už ve volbách 1919 odmítl poslanecký mandát, v květnu 1920 vystoupil z národně socialistické strany; začal zakládat mezi bývalými anarchisty tzv. komunistické skupiny, které se hlásily k III. internacionále, a po ustavení jejich Svazu v létě téhož roku se stal jeho úřadujícím místopředsedou. Se Svazem komunistických skupin, jako jednou ze zakládajících složek strany, vstoupil v říjnu 1921 na slučovacím sjezdu do KSČ. Na počátku r. 1922 se stal sekretářem Proletkultu, orgánu stranické propagandy a agitace, a redaktorem jeho časopisu. V těchto letech rozvíjel mnohostrannou činnost publicistickou i organizátorskou; kolem Června a později kolem Proletkultu seskupil mládou, komunisticky orientovanou literární generaci, hlásící se k programu proletářského umění. (I při plné angažovanosti, která ho vázala k hlavnímu městu, opustil v té době znovu Prahu, žil krátkou dobu v Úvalech a pak v Čerčanech na Sázavě.) Po tomto období vypjaté politické činnosti se N. v druhé polovině dvacátých let postupně vracel k literatuře, nejprve přes obsáhlé vědecko-popularizační práce. Složitě politické příčiny, které vedly ke konfliktu vedoucích komunistických spisovatelů se stranou (tzv. vystoupení sedmi), postavily také N. na krátkou dobu mimo stranu. Ale už na počátku třicátých let organizoval z pověření strany pokrokovou inteligenci v Levé frontě a redigoval její stejnojmenný orgán. V l. 1932–33 podnikl se svou družkou Lidou Špačkovou dvě velké cesty po Československu, zejména po Zakarpatsku, o nichž napsal seriál

reportážních fejetonů do Lidových novin. V průběhu třicátých let, přes pokračující nemoc, pro kterou znovu opustil Prahu (r. 1934 se přestěhoval do Poděbrad, kde se léčil a kde byl v r. 1938 zvolen za KSČ do městského zastupitelstva), účastnil se N. plně zápasu na kulturně politické frontě, zejména jako spolupracovník Václavkova U-Bloku a jako pracovník lidovýchovné organizace Lidová kultura a redaktor jejího časopisu. V předvečer 15. března 1939 tajně opustil Poděbrady, skrýval se nejprve v Praze a pak ve Vápeném Podole na Českomoravské vysočině, kde prožil okupaci. Po osvobození se vrátil do Prahy a nakrátko i k publicistické a kulturně politické práci jako redaktor Tvorby; r. 1945 byl jmenován národním umělcem. — První příspěvky otiskl v Pokrokových listech 1893 (příklad Huguesovy Hymny na Komunu a článek Jean Paul Marat). Před první světovou válkou přispíval zejména do časopisů Niva, Vesna, Moderní revue, Konec století, Moderní život, Volné směry, Omladina, Nová omladina, Matice svobody, Práce, Komuna, Moravský kraj, Pozor, Moravskoslezská revue, Lidové noviny, Večery, Lumír, Scéna, od r. 1918 do časopisů Lidové noviny, Rudé právo, Literární rozhledy, Rozpravy Aventina, Rozhledy po literatuře a umění, Tvorba, Haló noviny, Naše cesta, U-Blok, Učitelské noviny; dále do časopisů, které redigoval: Nový kult (1897–1905), Letáky pro zpěváky (1902), Výkřiky (1903), Anarchistická revue (1905), Šibeníčky (1906–07), Záduha (1908–09), Philobiblon (1912), Červen (1918–21), Kmen (1919–1921), Proletkult (1922–24), Komunistická revue (1924), Reflektor (1925–26), Levá fronta (1930–32), Lidová kultura (1936 až 1938), Tvorba (1945–47). Dále redigoval Almanach secese (1896). Kalendář neodvislého dělnictva na rok 1900, Kalendář revolucionářů na rok 1903 a 1904, Almanach na rok 1914 (spolured., 1913), sborníky Komunistické večery (1922), Československý podzim (1939), Wolker pracujícím (1946), edice Knihovna Nového kultu (1901–05), Červen, sbírka krásných tisků (1910–12), Edice Června (1919–24), Edice Proletkultu (1922), Zahradá Priapova (od 1927), Lidová

knihovna. Publikoval pod četnými šiframi a pseudonymy, z nichž nejběžnější byla šifra SKN a pseudonymy Kozoroh, Brutus, Civis Bohemicus, Lokalides, Jindřich Bedrna, Jiří Votoček, Jan Bedrna aj. (podrobněji v Soupisu díla St. K. Neumanna). Překládal z francouzštiny (mj. Baudelaire, Verhaerena, France, Colette) a z němčiny (Heina, Kropotkina, Bechera aj.).

Neumannova tvorba umělecká se rozvíjela v úzkém kontaktu s jeho proměnlivými životními osudy a s jeho vývojem světonázorovým. Odráží se v ní jeden ze základních rysů jeho osobnosti, tíhnutí ne k opakování, utvzování, dotváření jednou objeveného, ale vždy k novému poznání, k objevování nových hodnot, i k jejich obhajobě s vášní až jednostrannou. Proto se N. významně podílel na formování české literatury i kulturně politického života 20. století. N. poezie, provázená mnohostrannou činností v jiných oblastech literatury (politická a kulturně politická publicistika, literární kritika, fejetonistika, próza, překlady atd.) prošla několika vývojovými stadii, z nichž téměř všechna představují v jistém smyslu krajní pól dobové literární situace. Základním pojtkem mezi nimi při vší zjevné odlišnosti je intenzivní prožívání soudobého života a bezprostřední reakce na aktuální problémy a potřeby společenského vývoje. Tento rys charakterizuje už N. vstup do literatury. Jeho příklon ke skupině symbolistně dekadentních básníků devadesátých let, k jejich individualistickému gestu pyšného vydědění a k jejich poetice je podložen odbojem proti měšťácké společnosti, zejména proti její morálce, i představou nové renesance člověka. Odtud i odlišné zaměření jeho prvních „dekadentních“ sbírek (*Apostrofy hrdé a vášnivě, Jsem apoštol nového žiti, Satanova sláva mezi námi*) i zvláštní umělecká podoba jeho symbolismu, tíhnutí k jasné myšlenkové linii a významové určitosti. Silný vliv na další názorový i umělecký vývoj N. měla ideologie anarchismu: myšlenky „socialismu a svobody“ nově formují i jeho uměleckou koncepci, kterou už tady charakterizuje definitivní rozchod s estetickou výlučností a orientace umění k životu (*O umění, umělcích a lidu*). Sbí-

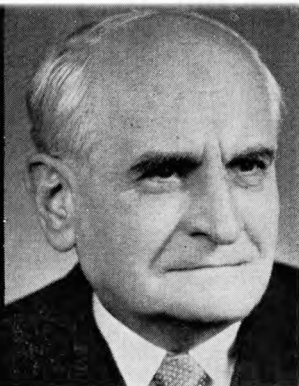
ka *Sen o zástupu zoufajících*, která je vrcholem jeho symbolistické etapy, naznačuje zároveň i počátek nové cesty: individualistické gesto přerůstá ve vědomí sounáležitosti se zástupem, symbolika začíná ustupovat konkrétnímu životnímu materiálu. N. spolu se šrámkovskou generací hledá cestu k přímému kontaktu poezie se životem, zprvu především prostřednictvím politické lyriky (epigramy a „sociální hymny“ v knize *Hrst květů z různých sezón, České zpěvy*). Vlastní cestu k N. prvním básnickému „renouveau“ představuje jeho přírodní lyrika. V *Knize lesů, vod a strání* promítá do přírody ideál svobodného a přirozeného života, v němž doznívá ještě individualistický postoj; hlavní moment tu však tvoří obroda básnických smyslů, schopnost konkrétního, „nezprostředkovaného“ vidění, materialistické okouzlení „krásou hmoty“. V tom smyslu je *Knihou lesů* významným článkem na cestě poezie k objektivní skutečnosti. K prohloubení tohoto procesu přispívá N. setkání s předválečnou básnicí a výtvarnou modernou, jejíž umělecké postuláty N. spoluvytváří a obhájuje (*Al žije život!*). Civilizační poezie *Nových zpěvů* rozšiřuje předmět poezie o nové oblasti z všední skutečnosti, zejména o skutečnost moderních technických výbojů a lidské kolektivity; významně přispívá k proměně dobového estetického ideálu zejména rozvinutím nové obraznosti, založené na „poetizaci“ všednosti a na schopnosti vidět skutečnost jako mnohotvárný proces, polytematický, novým využitím volného verše. — Světová válka a Říjnová revoluce tvoří mezník v N. tvůrčím vývoji. Myšlenky leninismu definitivně určují jeho celkové pojetí světa a společenského vývoje i jeho pojetí smyslu a úlohy umění. N. publicistika z počátku dvacátých let měla významnou úlohu v myšlenkovém přerodu české kultury k revolučnímu marxismu a zejména v orientaci nejmladší básnické generace. Byl jedním z iniciátorů hnutí proletářské literatury, na jehož vývoji se podstatně podílel jak básnickou tvorbou, tak činností teoretickou a kritickou. N. vytvořil osobitý typ poezie „revolučních zpěvů“ (*Rudé zpěvy*), navazující na jeho předválečnou poezii civilizační. Jeho literárně kritická

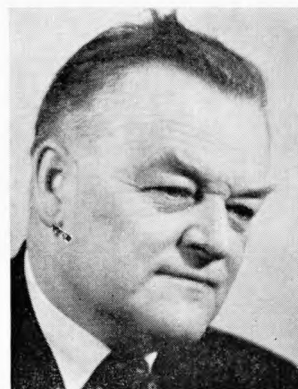
Vilém Mrštík

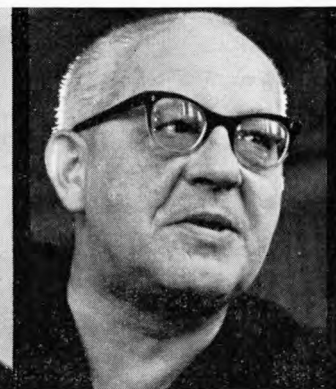
Jiří Mucha

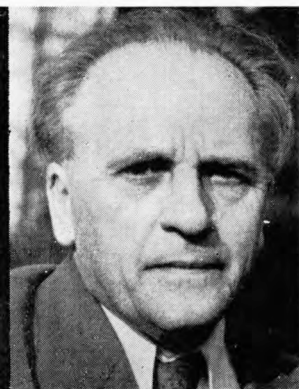
Jan Mukařovský

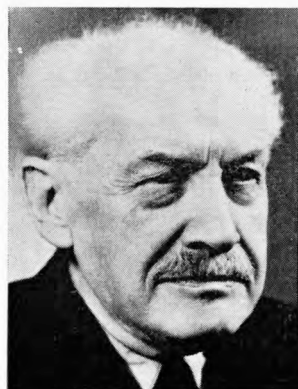
Pavel Nauman

Vladimír Neff

František Nechvátal

Zdeněk Nejedlý

Božena Němcová

František Němec

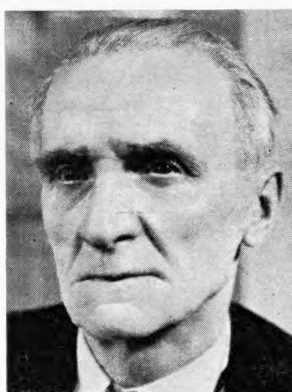
Jan Neruda

Josef Nesvadba

Stanislav Neumann

Stanislav K. Něumann

Vítězslav Nezval

Jan Noha

Miloslav Nohejl

A. C. Nor

Oldřich Nouza

a teoretická práce se v té době zaměřila k zakotvení základních principů marxistické estetiky u nás a soustředila se zejména k otázkám třídnosti, socialistické ideovosti, aktivní společenské úlohy umění; vyústila posléze v polemice s novými tendencemi kolem Devětsílu ve vyhrčený požadavek agitačního umění jako nástroje revolučního boje. V druhé polovině dvacátých let se N. tvorba vyrovnává s novou společenskou situací především orientací k propagačně výchovné práci, pro niž hledá různé formy od nového typu časopisu (Reflektor) přes velké populární naučné cykly až k pokusu o novou formu románu (*Zlatý oblak*). Ústředním problémem jeho práce zůstávají otázky revoluce a revoluční výchovy a zejména postavení inteligence v revolučním procesu. Nad nimi se zamýšlí na historickém materiálu (*Maximilián Robespierre, Francouzská revoluce*) i v souvislosti s událostmi ve straně kolem r. 1929 (*Krise národa*). Promítá se to prakticky i do jeho činnosti v Levé frontě, do úsilí o sjednocení levé inteligence na základě vyjasnění společné ideové a tvůrčí platformy. Zcela novou podobu dostává v této situaci jeho poezie (*Láska*), která znovu objevuje intimní citovou polohu a s ní i nově básnické možnosti (písnovost, předmětnost, zesílená obraznost); v novém spojení subjektivní a objektivní sféry spočívá i její širší význam vývojový. — Silící intenzita společenského zápasu v souvislosti s krizí a s nástupem fašismu vtiskuje základní charakter N. tvorbě ve třicátých letech. Dává nové popudy jeho publicistice, cele zaměřené na boj proti fašismu a vnitřní reakci, na obhajobu zájmů lidu i na obranu Sovětského svazu (*Anti-Gide*), i jeho poezii, která se vrací k neaktuálnějšími otázkám společenským a bezprostředně se začleňuje do soudobého ideového zápasu (*Srdce a mračna, Sonáta horizontálního života*). N. vytváří v té době svérázný typ politické poezie, publicisticky vyostřená a polemická, která po příkladu německé antifašistické lyriky využívá formy songů; vědomý zřetel k politicky výchovnému poslání a k široké srozumitelnosti charakterizuje však i ostatní jeho básnickou tvorbu, zejména filosoficky laděnou lyriku, bojovně obsahující materia-

lismus a socialistický ideál lidství, i poezii vycházející ze současných politických událostí a z epické kresby lidských osudů v různých končinách světa a směřující k vytvoření objektivního obrazu soudobé skutečnosti. Úsilí o návrat poezie k společenské aktivitě a o nalezení adekvátní umělecké metody spojuje N. od počátku s hnutím socialistického realismu, mezi jehož přední obhájce a teoretiky u nás patří. Jeho koncepce, i když se polemicky střetávala s mnohými estetickými názory i uměleckou praxí avantgardy, snažila se vyvarovat jednostranného vymezení umělecké metody a kladla důraz především na závaznost vztahu umění k objektivní skutečnosti. S orientací na lidového čtenáře, uplatňovanou zejména v Lidové kultuře, souvisí i N. teoretický i praktický obrat k tradici, především k tradici lidové tvorby a k odkazu klasiků, jímž se dovršuje jeho tvůrčí cesta. Tento rys charakterizuje jeho poslední básnické sbírky, vznikající v době Mnichova a fašistické okupace (*Bezodný rok, Zamořená léta*), naplněné bojovným vlastenectvím a akcentující morální pevnost a nepokořitelnost lidu.

BIBLIOGRAFIE

Nemesis, bonorum custos . . . (Bb 1895), Apostrofy hrdé a vášnivé (Bb 1896), Jsem apóstol nového žití (Bb 1896), Satanova sláva mezi námi (Bb 1897), O umění, umělcích a lidu (přednáška, 1900), Epištola k Římským (stať, 1901), Mimo církve! (stať, 1902), La mano negra (stať, 1903, pseud. Brutus), Láska a zdravotnictví (stať, 1903, pseud. Sana Mens), O prozřetelném plození dětí (stať, 1903, pseud. Sana Mens), Sen o zástupu zoufalých a jiné básně (Bb 1903), Hrst květů z různých sezón (Bb 1907), Socialismus a svoboda (stať, 1909), České zpěvy (Bb 1910), Předě dveřmi Panteonu (stať, 1911), Politická epizoda (vzpomínky, 1911), Kniha lesů, vod a strání (Bb 1914), Bohyně, světice, ženy (Bb 1915), Horký van a jiné básně (Bb 1918), Nové zpěvy (Bb 1918), Pozdrav Tomáši G. Masarykovi (B 1918, později ve sb. 1914—18), Třicet zpěvů z rozvratu (Bb 1918, rozšíř. 1927 s názvem 1914—18), Af žije život! (stať, 1920), Elbasan (vzpomínky, 1922), S městem za zády (F. I. 1922, II. 1923), Rudé zpěvy (Bb 1923), Dějiny lásky (I.—IV. 1925, V. 1926, VI. 1927, pseud. Dr. Hynek Záruba a Jiří Votoček), Váleníci civilistové (vzpomínky, 1925), Jošivara, japonské město milování (studie, 1927), Maximilián Robespierre (studie, 1927), Písně o jediné věci (Bb 1927), Bragožda a jiné válečné vzpomínky (1928), Francouzská revoluce (I.—II. 1929, III. 1930), Krize národa (úvaha, 1930), Jelec (P 1931), Vzpomínky (1931), Žal (Bb 1931), Dějiny ženy (I 1931, II—IV 1932), Monogamie (studie, 1932), Srdcová

dáma (Bb 1932), Zlatý oblak (R 1932), Enciány z Popa Ivana (P 1933), Láska (Bb 1933: Písně o jediné věci, Žal, Srdcová dáma), Československá cesta (Fi, I. 1934, II. 1935), Nelsouzím (B 1935), Srdce a mračna (Bb 1935), Staří dělníci (B 1936, později ve sb. Sonáta horizontálního života), Anti-Gide neboli optimismus bez pověr a iluzí (úvahy, 1937), Sonáta horizontálního života (Bb 1937), Bezedný rok (Bb 1945), Zamořená léta (Bb 1946). — Výbor O umění (stati, usp. J. Brabec, 1958). — Sebrané spisy u Borového 1920–46 (16 sv.), ve Svobodě a Čs. spisovateli 1947–56 (22 sv.), v SNKLU od r. 1962. — Bibliografie: Soupis díla S. K. N. (1959).

LITERATURA

B. Polan: Se S. K. N. (1919); B. Václavěk: S. K. N. (1935), v kn. Tvorbou k realitě (2. vyd. 1946) a v Lit. studiích a podobiznách (1962); Dik bojovníku (1945); L. Špačková: Takový byl (1948, dopln. vyd. 1957); V. Pekárek: Wolker—Neumann—Hora (1949); J. Taufer: S. K. N. (1956) a v předml. ke kn. Umění a politika I (1953); E. Strohová: Cesta S. K. N. ke komunistické straně (1954), Zrození moderny (1963), v předml. ke kn. V. Dyk—S. K. N.—bratří Capkové: Korespondence z let 1905–18 (1962), v ČLit 1955 (o jeho pojetí proletářské literatury) a 1957; S. K. N. ve fotografii (1955); J. Lang: S. K. N. (1957) a Neumannův Červen (1957); S. A. Šerlaimova: S. K. N. (1959, Moskva), F. X. Šalda v KP 3 (1950, o Apostrofech hrdých a vášnivých), KP 4 (1951, o Satanově slávě mezi námi), KP 10 (1957), ve Studích z čes. literatury (1961), v SZáp 1932–33 (Řikání o čtyřech básnících — o Srdcové dámě; O několika románech, které nechťají být uměním — o Zlatém oblaku) a 1933–34 (Několik myšlenek na téma básník a politika); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); L. Štoll v kn. Třicet let bojů za českou socialistickou poezii (1950), v předmluvách k Anti-Gidovi (1950) a k Pamětem a drobným prózám (1951); F. Buriánek v předml. k Básním (1955) a v Plamenu 1960 (o jeho pojetí soc. realismu); J. Brabec v dosl. k výboru O umění (1958) a v ČLit 1955 (Neumannův zápas za soc. poezii v letech utváření protifašistické fronty); A. M. Piša v kn. Stopami poezie (1962); Z. Pešat v dosl. k Básním I (1962). M. Červenka v ČLit 1955 (o Láске) a v NŽ 1955 (Myšlenka a život, K básnické metodě N. filos.-etické poezie ve třicátých letech). es

František Neužil

9. 5. 1907 Pozořice u Brna

Absolvoval učitelský ústav v Brně (1926) a při zaměstnání pedagogickou fakultu brněnské university (1952). Učil v Šumvaldě u Uničova, v Novém Jičíně, Pozořicích, Rybníčku u Uničova (1933–36), Olomouci, v l. 1937–39 pracoval jako redaktor Českého slova v Praze. Od roku 1939 učil ve Středoklukách a Kojeticích

u Prahy, v Ústí nad Labem (1945–48), Orlovicích u Vyskova a v Želči u Prostějova (1950–59), nyní je ředitelem okresního archivu ve Vyskově. — Příspěvky v časopisech Rovnost (zde básnický debut 1923), Moravské slovo, Moravské noviny, Národní osvobození, Sever a východ, Středisko (které v l. 1931–32 spoluredigoval), Kolo, U-Blok, Lidové noviny, České slovo, A-Zet, Kytice, Nový život, Host do domu aj.

Do literatury vstoupil Neužil verši prostě vyjadřujícími dojmy a idylické nálady. V románové tvorbě vyšel z ruralismu, od jehož politického zaměření se však distancoval. Romány, jejichž hrdinové jsou sedláci a venkovští dělníci, situuje do rodového kraje a ladí do chmurné tóniny, ať se vrací do minulosti tradičním námětem rodového prokletí a vykoupení viny (*Plemeno Hamrů*), ať moralisticky a schematicky zobrazuje vztahy na vesnici třicátých let v ruralistickém románu *Modrý zvon*. Za nositele děje volí nespoutané povahy, často drcené osudem. Společenské a politické zápasu učinil N. námětem látkové objevné kroniky bojů dělnické třídy o hlasovací právo v l. 1905–07 *Země v průvanu* a románu *Znamení šelmy*, situovaného do prostředí české vídeňské menšiny ve dnech před anšlusem Rakouska. Po mnohaleté odluce vydal N. knihu z lékařského prostředí (*Především naději*), pokud zachytit problémy mladé generace po druhé světové válce.

BIBLIOGRAFIE

Před nedělí (Bb 1928), Zjevení lásky (Bb 1929, s J. Koudelákem), Světlo z Galileje (Bb 1929), Pět v kruhu (studie, 1932), Země v průvanu (R 1936), Plemeno Hamrů (R 1940), Modrý zvon (R 1941), O krejčím Dadákově (P pro mládež, 1944), Znamení šelmy (R 1947), Především naději (R 1963). sb

Vítězslav Nezval

26. 5. 1900 Biskoupky u Třebíče

6. 4. 1958 Praha

Syn venkovského učitele. Dětství prožil od r. 1903 v Šamíkovicích na Českomoravské vysočině, gymnasiu studoval v Třebíči (1911–19), v březnu 1918 povolán k vojenské službě, ale po dvou

měsících vyreklamován; po prvním semestru na právnické fakultě v Brně přešel začátkem r. 1920 „za Šaldou“ na filosofii do Prahy; disertační práci o Ch. L. Philippovi napsal, ale neodevzdal a ani nevydal. Rok byl zaměstnán jako tajemník Masarykova naučného slovníku (1923 až 1924), pak žil volně jako spisovatel s výjimkou období, kdy byl dramaturgem Osvobozeného divadla (1928–29), a let 1945–51, kdy vedl na ministerstvu informací filmový odbor. Od r. 1920 bydlel v Praze, o prázdninách pravidelně zajížděl k rodičům na Moravu do Šamkovic (do 1922), Dalešic (1922–32) a do Brna (od 1932); za těchto pobytů vytvořil velkou část svého díla. — První cestu do zahraničí podnikl N. na jaře 1933 (přes Rakousko do Francie a Itálie), pak se zúčastnil spisovatelských sjezdů v Moskvě (1934) a v Paříži (1935 a 1938). Častěji cestoval po okupaci; pro jeho tvorbu mají význam dva z jeho zájezdů do SSSR (1947 a 1957) a cesta do Francie (1954); kromě toho navštívil Anglii, NDR aj. — Do politických a kulturně politických bojů zasahoval svým dílem, svým vlivem v Devětsilu (od 1922) a v surrealistické skupině, kterou r. 1934 založil a s níž se v březnu 1938 rozešel na protest proti jejímu politickému vývoji, dále četnými veřejnými projevy, aktivitou ve volebních kampaních KSČ, jejímž členem byl od r. 1924, v hnutí proti fašismu, při budování zestátněného filmu, v předsednictvu ÚV SČSS atd. Časopisecky publikoval (poprvé ve studentském čas. Svítání 1919) v tiskových orgánech KSČ, zvl. v Rudém právu, Sršatci a Tvorbě, v avantgardních sbornících Devětsil (tam první otisk *Podivuhodného kouzelníka*, 1922) a Život a v avantgardních časopisech Host, Pásmo, Disk, ReD, Kmen, Odeon, Nová scéna, Doba, z nichž Zvěrokruh (1930) sám redigoval stejně jako leták Surrealismus v ČSR (1934) a revue Surrealismus (1936); kromě toho přispíval i do Divadla (*Smrt v květnu*), Československých novin (divadelní referáty), Národního osvobození, Lidových novin, Slova a slovesnosti, Nového života, Literárních novin, Kultury (paměti *Z mého života*) aj. Scénické práce, které psal po celý život, uvádělo od

r. 1926 Osvobozené divadlo, později i jiné scény včetně Národního divadla. Od konce dvacátých let napsal řadu filmových scénářů, od r. 1929 komponoval písně a scénickou a filmovou hudbu, od začátku třicátých let spolupracoval s rozhlasem (libreto k Hlasu lesa B. Martinů, hry pro mládež Jan Pařížský, Sláva a tajemství Zlaté uličky aj., pásma a přednášky) a za okupace i maloval. — Pseudonymů používal jen výjimečně: ve třicátých letech uveřejnil část své sociálněprotestní a milostné lyriky pod pseud. věčného studenta Roberta Davida, za války kryl své rozhlasové relace pro mládež jménem František Řepa (podle jména své ženy Františky, rozené Řepové). — Roku 1953 byl jmenován národním umělcem a téhož roku poctěn zlatou medailí Světové rady míru za básnickou skladbu *Zpěv míru*.

Na filosofický a politický vývoj mladého Nezvala působil příklad pokrokového a neohroženého otce, prudký spád událostí počínající Říjnovou revolucí, zkušenost z dělnické Třebíče, horlivá četba Kropotkina, vystřídaná brzy vášnivým studiem Komunistického manifestu, i vliv Zd. Nejedlého →, který mu pomáhal překonávat zaujetí pro anarchismus. Za účinnou pomoc v básnických začátcích N. vděčil Čapkovým → překladům francouzské poezie, dílu Rimbaudovu a Apollinairovu a J. Mahenovi →, který mladého básníka orientoval k metodickému rozvíjení fantazie, v níž bystře rozpoznal N. hlavní sílu. Tak už prvotina *Most* je téměř prosta literárních vlivů a spolu s lyrickou scénou *Smrt v květnu* představuje vyspělou první básnickou formulaci niterného vztahu k rodnému kraji, k němuž se básník ve své tvorbě často vracel. — Ještě než vyšel *Most*, napsal o velikoncích 1922 rozsáhlou vyznavačskou skladbu *Podivuhodný kouzelník*, v níž nezavisle na soudobé proletářské poezii zformoval s myslitelskou a básnickou odvahou i silou své poznání světa, postihl úchvatnou proměnlivost života a vytvořil strhující vizi revoluce, lásky a svobodné práce; *Podivuhodný kouzelník*, napsaný těsně předtím, než básník v dubnu 1922 poznal Devětsil a jeho program, postavil N. do čela generace, která se právě odkláněla

od umění „sociálně zachmuřené noty“ a hledala pro svůj životní pocit nový směr; našla-li ho v poetismu, má na tom největší podíl druhá N. kniha *Pantomima*, manifest a zároveň i tvůrčí čin nového uměleckého vidění a myšlení, které se vyhybalo „ošacování pojmů do slavnostního hávu“, dávalo přednost svěží asociaci a metafoře, usilovalo o „maximum emocí za vteřinu“, zahrnovalo popis a těžkopádné rozvíjení tématu a v protikladu ke starší i proletářské poezii nalézalo zálibu v ulicích i v zábavách soudobého velkoměsta. Pantomima s dalšími N. sbírkami ovlivnila soudobou poezii (Seifert →, raný Halas →, Závada → a Holan →) i avantgardní divadlo. Spolu s J. Honzlem → a K. Teigem → N. pak stál v čele meziválečné umělecké avantgardy, svou věrností KSČ a SSSR připínal podstatně k její levicové orientaci, a když koncem dvacátých let radostné ovzduší kolektivní práce a družnosti vprchal, pokusil se je oživit v surrealistické skupině, která se však nestala skutečným krokem ke „zrušení izolace osamoceného individua“, jak si sliboval. N., který *Papouškem na motocyklu* (Pantomima), *Falešným mariášem*, *Manifesty poetismu* (s K. Teigem →), později překlady francouzských surrealistů, s nimiž ho pojila osobní přátelství, manifestem *Surrealismus v ČSR* a četnými přednáškami a statěmi spoluvytvářel avantgardní estetiku, měl výjimečnou schopnost „zúčastnit se aktivně avantgardního hnutí a neutonout v něm“; svou tvorbu nepodřizoval dogmatům, ani avantgardním, a lehce opouštěl některé básnické prostředky, jichž se zmocnili epigoni, spatřující v nich mylné tajemství působivosti N. díla. Láska k avantgardě nezabránila N. pochopit velikost díla jiných tvůrců, zejména ocenit a trvale hájit odkaz přítele Jiřího Woltra →. — Po Pantomimě vydal několik drobných svazků poetistické lyriky (a malých scén), objevující nečekané kouzlo věci a události denního života. Zkušenost z této práce se uplatnila r. 1927 v *Akrobatu* a *Edisonovi*, syntetických skladbách, které stejně jako Podivuhodný kouzelník (od r. 1930 s ním tvoří jádro *Básní noci*) překonávají naivní poetistickou koncepci poezie jako

univerzálního léku na nemoci soudobého světa, oslavují tvůrčivou práci, v níž člověk nalézá sebe sama, a znamenají spolu s překlady Poea, Rimbauda, Mallarméa a Baudelaira i novou etapu ve vývoji N. poetiky (renesance pravidelného verše, přísná kompozice velkých celků). Po vzepětí tvůrčích sil k *Básní noci* a dramatu *Strach*, v němž dal básník výraz své hrůze z „převráceného“ kapitalistického světa, vznikají dvě „prázdninové“ skladby *Snídaně v trávě* a *Jan ve smutku*, brzy po nich se však básník pod tlakem společenské situace začátku třicátých let dává s novým elánem do boje proti měšťáckému řádu a jeho pokrytecké morálce (*Skleněný havelok*, *Pět prstů*, *Zpáteční lístek*, komedie *Milenci z kiosku*), píše básně o nezaměstnaných, blues o hornících, černoších, služkách a vystěhovalcích i Pochod rudé internacionály, ohlašuje blízký konec „úřednické epochy“ a je „v srdci napolo už tam“, kde se člověk definitivně osvobodil z otroctví kapitálu. V linii těchto veršů pokračuje N. poezie i za surrealistického období *Ženou v množném čísle*, básněmi a zvláště baladami Roberta Davida i knihami odporu vůči fašismu a lásky k domovině (už *Sbohem a šáteček*, žen z cesty 1933, *Praha s prsty deště* a hlavně statečná protikupační sbírka *Pět minut za městem*) i k matce (*Matka naděje*); v poslední z nich básník definitivně překonává surrealistické období. — Nejsilnější stopy zanechal surrealismus u N. v jeho próze, z níž trvalé básnické hodnoty si zachovala evokace dne z dětství *Dolce far niente*, trilogie procházek po městech (*Neviditelná Moskva*, pařížská *Ulice Gille-coeur*, *Pražský chodec*) a knihy pro děti, zatímco význam románů a ostatních próz spočívá spíše ve svědectvích o citovém životě básníkově. Důsledků avantgardního subjektivismu a surrealistického zužování pojmů skutečnost a člověk i básníkova poslání nebyla zcela ušetřena ani N. meziválečná poezie (*Absolutní hrobař*); vcelku však o ní platí, že pravidelně překračovala normy avantgardní poetiky a že zůstává podnes jako celek svěžím a vzuřujícím pravdivým obrazem soudobého světa i chvalo zpěvem jeho nejzdravějších sil. Ještě před osvobozením se

stala vpravdě národní, silně ovlivnila (zejména ve své největší podobě — *Manon Lescaut*) citovou výchovu mládeže a povzbuzovala i v nacistických věznicích, jak se o tom přesvědčil sám básník, když byl r. 1944 zatčen gestapem a vězněn. — Po osvobození N. vydává starší „černý román“ *Valérie a týden divů*, překlady Heina a nepřilíží početnou původní poezii z okupace (v rozšířeném *Historickém obraze*, v některých oddílech *Velikého orloje*, kam zařadil i nové příležitostné verše, hymnus budovatelské práce Plán a básně z cesty do SSSR); účastní se veřejného života a sbírá básnické síly k novému rozmachu, který po skladbě *Stalin* počal r. 1950 a přinesl skladby *Zpěv míru* a *Z domoviny*, dále tři sbírky, v nichž vrcholí vývoj N. poezie milostné, intimní, občanské a cestopisné (*Křídla*, *Chrpy a města*, *Nedokončená*), a varovnou básnickou hru *Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou*. Jsou to zralá díla klasické rovnováhy subjektu a objektu, jednoty obrazu a výrazu, snu a skutečnosti, směle fantazie a reálných perspektiv všestranného osvobození lidské osobnosti, díla mohutné i podmanivé obraznosti a jazykové čistoty, krásy a prostoty. — Autorita, kterou N. propůjčilo jeho básnické dílo, pomohla české poezii vybojovat zápas s představiteli sektářských tendencí. — N. životní básnické dílo netoliko obohatilo českou poezii, ale i vysoko zdvihlo celou její úroveň, rozvinulo téměř všechny její žánry a formy, zvláště lyrickoepické (pásmo, balada), osvobodilo dikci od lumírovské i symbolické stylizace, zdokonalilo techniku verše, rýmu atd. a vytvořilo celý moderní umělecký sloh. N. poezie, k níž jako její integrální součást patří i dílo dramatické a překladatelské, působila přímo nebo nepřímou i po druhé světové válce, především na básníky nastupující v padesátých letech (Milan Kundera →, Miroslav Florian →, Jiří Suchý →), a pro širokou čtenářskou obec je již po několik desetiletí branou, jíž se otvírá cesta k pochopení moderního umění vůbec. V tomto směru znamenala mnoho také N. esejistika. Před okupací N. napsal řadu komentářů k vlastní tvorbě, pronikavé studie o Wolkrovi →, Mahenovi →, Dykovi →,

Josefu Čapkovi, o překladech Karla Čapka, o celníku Rousseauovi, stati o avantgardní literatuře, o překládání poezie, o právech a povinnostech avantgardních básníků i o básnickém jazyce a sestavil antologii se zasvěcenými obecnými výklady a medailónky *Moderní básnické směry*. V tomto svém významném díle N. pokračoval i po válce studiem o Majakovském, Vrchlickém, Bezručovi, Srámkovi, Bieblovi, monografiemi o Ludvíku Kubovi, Antonínu Slavičkově, Rudolfu Kremličkovi, hlubokými obecnými studii o poezii a jejím poslání a hlavně fejetony *Z mého života*, které, ač nedokončeny, staly se dosud nejobsáhlejším vylíčením osudů meziválečné umělecké generace. N. básnické dílo přesahuje svým významem oblast národní literatury, proniká za hranice (velké výbory z N. poezie ve Francii a SSSR), získává svému tvůrci světovou proslulost a zajišťuje mu místo mezi nejvýznamnějšími básníky světovými, z nichž ostatně většinu osobně znal; někteří byli i jeho osobními přáteli (P. Eluard, P. Neruda, Nazim Hikmet).

BIBLIOGRAFIE

Most (Bb 1922), Pantomima (Bb, E, Dd 1924, zde mj. Depeše na kolečkách, prem. 1926 a v 2. vyd. Věština delská, prem. 1935), Wolker (Ee a básnická próza, 1925), Falešný mariáš (Ee 1925), Menší růžová zahrada (Bb, Dd, básnické prózy 1926, zde mj. Pan Fagot a Flétna, prem. 1929), Karneval (romaneto, 1926), Abeceda (Bb z Pantomimy s fotografiemi tanečních kompozic Milči Mayerové, 1926) Básně na pohlednice (Bb 1926), Diabolo (B 1926), Nápis na hroby (Bb, D, drobné prózy, 1926), Blíženci (Bb, Dd 1927), Akrobat (B 1927), Dobrodružství noci a vějeře (B 1927), Manifesty poetismu (1928, s K. Teigem), Edison (B 1928), Zidovský hřbitov (B 1928), Hra v kostky (Bb 1928), Kronika z konce tisíciletí (R 1929), Smuteční hrana za Otakara Březinu (B 1929), Silvestrovská noc (B 1930), Strach (D 1930, prem. 1932), Snídaně v trávě (B 1930), Básně noci (Bb 1930; zde Smuteční hrana za Otakara Březinu, Noci, Podivuhodný kouzelník, Akrobat, Edison, Silvestrovská noc, Neznámá ze Seiny), Posedlost (R 1930), Chůle okrást lorda Blamingtona (Bb, P, D Modrý jelen, 1930), Jan ve smutku (B 1930), Slepec a labuť (pohádky, 1930), Schovávaná na schodech (D 1931 i prem.), Dolce far niente (R 1931), Tyranie nebo láska (Bb 1931), Signál času (B 1931), Milenci z kiosku (D 1932, i prem.), Skleněný havelok (Bb 1932), Pan Marat (R 1932), Pět prstů (Bb 1932), Zpáteční listek (Bb 1933), Jak vejce vejci (R 1933), Surrealismus v ČR (leták, 1934), Shovem a šáteček (Bb 1934), Monaco (R 1934), Neviditelná Moskva (P 1935), Řetěz štěstí (R 1936), Žena

v množném čísle (Bb, E, D 1936, zde Zlovesný pták, prem. 1939), Ulice Gít-le-coeur (P 1936), 52 hořkých balad věčného studenta Roberta Davida (1936, anonymně), Praha s prsty deště (Bb 1936), Anička skřítek a Slaměný Hubert (P pro děti, 1936), Josef Capek (E 1937), Henri Rousseau (výtvarná monografie, 1937), V říši loutek (výňatek z knihy Anička skřítek a Slaměný Hubert a Bb z různých sbírek, 1937), 100 sonetů zachránkyň věčného studenta Roberta Davida (1937, anonymně), Moderní básnické směny (antologie s výklady a studiemi, 1937), Absolutní hrobař (Bb 1937), Matka Naděje (Bb 1938), Štyrský a Toyen (E 1938), 70 básní z podsvětí na rozloučenou se stínem věčného studenta Roberta Davida (1938, anonymně), Pražský chodec (P 1938), Historický obraz (B 1939, ve vyd. r. 1945 rozšířen na tři oddíly), Pět minut za městem (Bb 1940), Manon Lescaut (D 1940, i prem.), Loretka (D 1941, i prem.), Rudé armádě (B 1945), Svábi (B 1945, psáno 1939), Balady Manoně (Bb 1945), Valérie a týden divů (R 1945), Ludvík Kuba (výtvarná monografie, 1946), Veliký orloj (Bb 1949), Stalin (B 1949), Zpěv míru (B 1950), Z domoviny (B 1951), Křídla (Bb 1952), Antonín Slavíček (výtvarná monografie, 1952), Tři mušketýři (D 1953, prem. 1934), Věci, květiny, zvířátka a lidé pro děti (Pp pro děti, 1953), Chrpy a města (Bb 1955), Rudolf Kremlíčka (výtvarná monografie, 1955), Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou (D 1956, i prem.), O některých problémech současné poezie (E 1956), Sloky o Praze (Bb z různých sbírek, 1956), Nebylo marné žít a umřít (Bb k mozaikám Vl. Sychry, 1957). — Provedené hry: Veselohra s dvojníkem (1938), Posmrtné: Z mého života (vzpomínky, 1959), Jiřímu Wolkrovu (B 1959), Nový Figaro (D 1962, prem. 1936), Básník o sobě a o svém kraji (přednáška z r. 1937, 1962), Nedokončená (Bb 1960), Kůň a tanečnice (Bb 1962), Jak se z klubíčka ježek vyklubal (D pro děti, 1962), Deset let od Wolkrovy smrti (E 1963). Výběry: Zlatý věk (Bb, výběr pro děti, 1957), Moderní poezie (výbor ze statí, 1958), Šípková růže (Bb, výběr pro mládež, 1958), Dobrodružství Aničky Skřítky a Slaměného Huberta (devět kapitol z knihy Anička..., 1958), Básně (1960), Podivuhodný kouzelník (1963). Překlady: E. A. Poe (Bb 1928), Dílo J. A. Rimbauda (Bb 1930), S. Mallarmé (Bb 1931), A. Breton, Spojité nádoby (P 1934, s J. Honzlem), týž, Nadja (R 1935, s M. Hlávkou a B. Vaníčkem), týž, Co je surrealismus? (E 1936), P. Eluard, Věrná růže (B 1936, spolu s B. Vaníčkem), D. Gáb. Dávnno (Pp 1938), Nizámí, Příběh panice (Bb 1939, s J. Rypkou), Raniero da Calzabigi, Orfeus a Eurýdika (libreto k operě Ch. W. Glucka, 1940), Heine, Kniha písní (Bb 1950), P. Neruda, Juliu Fučíkovi (B 1953), Mao-Ce-tung, Osmnáct básní na staré nápěvy (Bb 1958, podle doslovných překladů J. Hejzlara). — Z korespondence vydána část korespondence s J. Mahenem ve Sborníku Nár. muzea, řada C (1962). Bibliografie: M. Blahynka - J. Nečas: V. N. (1960, se soupisem hlavní literatury o V. N. Dílo V. N. v Čs. spisovatelé od r. 1950 (rozvrženo do 35 svazků).

LITERATURA

J. Taufer: Národní umělec V. N. (1957) a v kn. Strana, lidé, pokolení (1962); A. Jelinek: V. N. (1961); A. Hofmeister: O N. (1961); V. Fischerová-Nezvalová: Kouzelná říše dětství (1962, vzpomínky sestřiny). L. Kratochvíl: Wolker a N. (1936); F. Soldan: O N. a poválečné generaci (1933). F. X. Salda v kn. Studie z české literatury (1961, O nejmladší poezii čes.); F. Götz v kn. Jasnící se horizont (1926) a Básnický dnešek (1931); A. M. Piša ve Směrech a cílech (1927) a v Poezii své doby (2. vyd. 1946); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); B. Václavěk v kn. Od umění k tvorbě (1928), Tvorbou k realitě (1937) a Tvorba a společnost (1961); J. Honzl v kn. K novému významu umění (1956, K situaci div. umění); E. Urx v kn. V prvních řadách (1962, o Pantomímě); J. Hrabák ve Studiích o čes. verši (1959); A. Matuška v Mediálních (1960); M. Blahynka v dosl. k výboru teoretických prací Moderní poezie (1958), v NŽ 1959, ve Svět. lit. 1959 a v ČLit 1961, M. Grygar v kn. Jak číst poezii (1963); M. Kundera v předml. k výb. Podivuhodný kouzelník (1963). Z. Nejedlý ve Směru 1932 (Milenci z kiosku); jubilejní čísla NŽ a Varu 1950 a smuteční čísla LN a Kultury 1958; Z. Heřman v Divadle 1960 (o jeho vztahu k divadlu); E. F. Burian a J. Raban v Uměl. měsíčníku 1949–50 (č. 9, o jeho díle hudebním a malířském); J. Svoboda v Kultuře 1958 a v NŽ 1959. — Další literatura v brožůvce M. Blahynky a J. Nečase (1960). mb

Jan Noha

26. 11. 1908 Benešov u Prahy

Po třech třídách měšťanské školy vstoupil do učení v Landfrasově tiskárně v Jindřichově Hradci (1922–26), pak jako typograf pracoval v Praze; v l. 1954 až 1959 byl zaměstnán ve Svazu čs. spisovatelů, od r. 1959 v Státním nakladatelství dětské knihy a Klubu přátel dětské knihy. Časopisecky publikoval od 2. pol. dvacátých let v Rudém právu, Rudém večerníku, Tvorbě, Slunci, Modrém blúze aj. Zpočátku užíval pseudonymu Ru-ka. Do literatury vstoupil Noha na začátku třicátých let jako největší naděje nové vlny proletářské poezie a ve svých prvních čtyřech sbírkách útočil na měšťáckou republiku. Jeho spontánní poezie s obrazy proletářské bída a neodklizené války, poezie výkřiků a krátkých veršů, je už tehdy schopna dobírat se „živých sil života“. Na konci třicátých let dochází v N. vývoji ke krizi, která se navenek projevila rozchodem se skupinou Blok (do té doby byl členem redakce jejího čtvrt-

letníku U) a v tvorbě vedla k obratu do intimních poloh; místo někdejšího vzrušeného dialogu se světem N. píše počínaje sbírkou *Pastorále* „nekonečný vnitřní monolog“, který vnitřní zkušenost postihuje odtažitým obrazem. Náchylnost k abstrakci ohrožuje N. poezii i později; básník ji jen s námahou potlačuje a překonává i ve svém třetím vývojovém období po r. 1945, kdy usiluje o verše, jež by vyjadřovaly nové podmínky našeho života. Teprve v *Březích a vlnách* a ve *Šťastné řece* nalézá definitivně svůj melodický hlas; důsledně vyhledává „lidi průzračně a hluboké jak studna, čisté jak rosa na lukách a nezkalené u dna“. S nepořádky a špatností se básník vypořádává v satirických verších a sloupcích. Přitom jeho laskavost, která je dobrým východiskem četných autorových prací pro děti, moduluje i tuto satirickou tvorbu.

BIBLIOGRAFIE

Běžící pás (Bb 1932), Pro žížeň života (Bb 1933), Spodní prameny (Bb 1934), Bílý dům (Bb 1935), Dvanáct májů (Bb 1938), *Pastorále* (Bb 1939), Myšlený kruh (Bb 1942), Milostná větvení (Bb 1944), Slovo mé, prostíjí se (Bb 1944), Zlatoperý čas (Bb 1948), S východem slunce (Bb 1948), Ruce a práce (B 1950), Světlo (Bb 1950), Pro žížeň života (Bb 1951), Co děláte, zvířátka? (Bb pro děti, 1953), Mladá srdce (Bb pro děti, 1953), Čtyři hlavy utaté aneb I vlas má svůj stín (Bb 1954), Břehy a vlny (Bb 1955), O nás s námi čili Mudrogramy aneb Zdravím vás (Bb 1955), Šťastná řeka (Bb 1956), Jak třešničky na míse (Bb pro děti, 1956), Moje sonety (Bb 1957), Básně (výbor pro děti, 1958), Z lásky (Bb 1958), Zvěrokruh aneb O zvířátkách a jiném světě (Bb pro děti, 1958), Velké věci maličkých (Bb pro děti, 1958), Zamyšlení a sen nad dětskou knihou (B 1959), O všem možném (Bb pro děti, 1959), Přes řeku (Bb 1960), Pohlednice (Bb pro děti, 1961), Každý má někoho (P pro děti, 1962), Tydýt... týť... týť (Bb pro děti, 1962), O věčné touze (Bb 1962).

LITERATURA

J. Rybák v kn. *Doba a umění* (1961); J. Trefulka v předml. k *Básním* (1958). Z. K. Slabý v *NŽ* 1950; F. Götz v *NŽ* 1958. mb

Miloslav Nohejl

26. 5. 1896 Plzeň

Maturoval na plzeňské reálce 1914, jeho studia na pražské technice však přerušila válka, i když sám nenarukoval. Pracoval jako úředník města Plzně, po válce vystu-

doval Státní knihovnickou školu v Praze, v l. 1922–51 byl knihovníkem městské lidové knihovny v Plzni. Publikovat začal r. 1915 v plzeňském Českém deníku, kam psal protirakousky zaměřené fejetony. Od r. 1919 uveřejňoval povídky v *Cestě a Prameni*, jako člen Literární skupiny tiskl v Hostu, fejetony a divadelní referáty v *Lidových novinách*, *Národním osvobození* a *Českém slově*, črty z cest po Evropě v *Právu lidu*, *Salónu* a *Prameni*.

V povídkových prvotinách sledoval Nohejl svým opěvováním smyslového opojení, erotického snu a líčením citového okouzlení a deziluze F. Šrámka →. I když N. hlavním námětem vždy zůstal erotický vztah k ženě, dostal se v románech z let třicátých, jimiž jeho dílo vrcholí, k psychologické analýze, k líčení podvědomých a psychopatických stavů, k hlubšímu rozboru mravních hodnot člověka i k obrazu neklidné doby první republiky. N. se snaží zachytit nesnadnou cestu lidí za poznáním smyslu života a za jeho naplněním; cíle však jeho postavy docházejí jen zřídka, většinou ztroskotávají, protože se daly nesprávnou cestou anebo neměly dost mravních kvalit (povrchní hrdina románu *Souhlas*, cynický vrah vlastní ženy v románu *Svět nic neví*, většina postav románu *Deset let nerozhoduje*). — Po válce osnuje N. své práce na skutečných událostech. Z pohledu účastníka revolučních bojů u Prahu vyrůstají reportážní prózy *Holýma rukama*, ze zážitků a zájmového okruhu plzeňského rodáka román *Sirény oslavují Plzeň*, deník člověka, který přes nenávisť k okupantům v sobě nenajde odvahu k činu, a beletristická historie českého pivovarnictví *Sud se zlatým dnem*.

BIBLIOGRAFIE

Veliká radost (Pp 1921), Dívka a sen (Pp 1925), Vidím mlence (Pp 1925), *Souhlas* (R 1926), Ohnivý červenec (R 1929), *Deset let nerozhoduje* (R 1932), *Svět nic neví* (R 1934), *Zázrak s Julíí* (R 1941), *Chlapci a muži* (výbor z próz, 1941), *Holýma rukama* (P 1946), *Sirény oslavují Plzeň* (R 1954), *Sud se zlatým dnem* (Pp 1956), *Neslýchaná věc* (Pp pro děti, 1957).

LITERATURA

K. Sezima v kn. *Mláží* (1936), M. N. o sobě v *Rozpravách Aventina* 1925–26. sj

A. C. Nor

(vl. jm. Josef Kaván,
od r. 1926 Josef Kaván-Nor)
19. 9. 1903 Opava-Kylešovice

Dětství prožil v Hlavnici u Opavy, studoval na klasickém gymnasiu v Opavě (1916–24) a na filosofické fakultě v Praze (1924–29; doktorát 1946). V l. 1929 až 1932 pracoval v redakci Českého slova v Praze, potom byl spisovatelem z povolání do r. 1951; od r. 1952 je jazykovým redaktorem ve Státním nakladatelství technické literatury v Praze. Ve dvacátých a třicátých letech přednášel hojně o moderní literatuře pro veřejnost, pro školy a v rozhlase; tyto přednášky daly základ několika jeho pracím literárněhistorickým. Podnikl cesty do Francie, Švýcarska, Německa, Rakouska, Jugoslávie, Itálie, Polska. Spoluredigoval studentský časopis Oheň (v Opavě 1923 až 1924), dále časopisy Host (1926–28, zde N. soustavná činnost kritická) a Kruh (1927), redigoval edice Mladí autoři, Český román, Český humor, Aktuality a dokumenty. Přispíval do časopisů Jitro (zde 1921 debutoval pod pseud. Bolemlr Hlavnický), Bezručův kraj, Svobodná republika, Moravskoslezský deník, Cesta, Literární rozhledy, Rozprawy Aventina, do denních listů aj., někdy s pseudonymy Silesiacus, Josef Matýšek, K. Slezák aj.

A. C. Nor vzbudil velké naděje svými prvými románovými prózami, čerpajícími ze života slezské vesnice (*Bürkental*, *Rozvrat rodiny Kýrů*, *Raimund Chalupník*). Soustředil se v nich především na kresbu výjimečných vesnických postav, vynikajících nepoddajností, siláctvím a brutalitou nebo houževnatostí. Snadná tvořivost vedla však N. k rozměňování talentu. Zvláště v románech i povídkách studentských, velkoměstských a kriminálních upadl do myšlenkové i tvárné povrchnosti a do záliby v efektní erotičnosti. Umělecké úroveň dosáhla N. tvorba opět za války, kdy se znovu vrátila k slezské vesnici (*Můj nepřítel osud*, *Tvář plná světla*); někdejší autorovu zálibu v pudových postavách vystřídal zde důraz na cílevědomé charaktery s pevnou vůlí a s mravním odhodláním, více pozornosti je věnováno

vnitřnímu životu venkovských lidí. Nejvíce svěžesti si však dodnes zachovala N. prvotina *Bürkental*, barvitý výsek života slezské vesnice, v němž se obraz prvního rozdychčení mladých lidí a jejich elánu pojí s vyličením marného úsilí tvrdého sedláka zachránit svůj statek.

BIBLIOGRAFIE

Bürkental (R 1925), Rozvrat rodiny Kýrů (R 1925, st. cena), Opilé povídky (1926), Ztichlýma očima (Pp 1927), Putování na dluh (Ff 1927), Sloupky o studentech (Ff 1927), Raimund Chalupník (R 1927), Pohádka o zázračném dítěti (1927), Jugoslávie v letním slunci (Ff 1928), Povídky o nich (1929), Laciné povídky (1929), Za cenu přátelství (Ff 1929), Jedno pokolení (R 1931), Nevyšlizení géniové (Z korespondence zneuznaných talentů, 1931, pseud. Silesiacus), Přeběh Jana Osmerky, kasaře (R 1932, 2 sv.), Silný hon (R 1932), Pět na lehkou váhu (Pp 1932), Italské léto (Ff 1933), Jed v krvi (R 1934), Moderní literatura československá (přednáška, 1934, 1939 s názvem Moderní literatura česká), Jiří Wolker (přednáška, 1934), Jak vzniká literární dílo (přednáška o vlastní tvorbě, 1935), Od stolu a lože (R 1936), Profesora Isidora Bruklinka sláva i pád (P 1936), Petr Bezruč (přednáška, 1937), Můj nepřítel osud (R 1941), Lidé kolem nás (Pp 1941), Každý den je neděle (R 1942), Pohádky z Jiřičkova světa (1943), Tvář plná světla (R 1943), Svět okolo lidí (Pp 1945), Přišel den (R 1946), Žijí život bratrův (R 1946), Pohádka o andělkovi Ivánkovi (1946), Cesta do Polska (Ff 1947), Zločin na samotě (R 1948, zároveň jako 1. sv. Sebraných spisů A. C. Nora; více svazků nevyšlo).

LITERATURA

F. X. Š. v KP 13 (1963, o Rozvratu rodiny Kýrů) a v SZáp 1931–32 (Román generační snadno a rychle – o Jednom pokolení); F. Götz v kn. Jasnící se horizont (1926); A. M. Píša v kn. Směry a cfe (1927); J. Š. Kvapil v dosl. ke kn. Tvář plná světla (1943); V. Martínek v předml. k Zločinu na samotě (1948) a v dosl. k Bürkentalu (1956); O. Bartoš v NŽ 1956 (o Bürkentalu). pp

Oldřich Nouza

21. 5. 1903 Doudleby nad Orlicí

Po absolvování učitelského ústavu v Českých Budějovicích (1922) učil až do roku 1945 na národních školách na Českobudějovicku. Po válce pracoval v různých funkcích v odboru školství a kultury v Českých Budějovicích, v tvůrčím filmovém kolektivu a jako redaktor při oblastní úřadovně ministerstva informací; spoluzakládal Jihočeskou pravdu. R. 1954 se

přestěhoval do Prahy, kde do r. 1963 pracoval jako redaktor nakladatelství Mladá fronta. Básně uveřejňoval v Trampu, Indexu, Národním osvobození, Haló novinách, Programu D 34, U-Bloku, po osvobození hlavně v krajském tisku, Literárních novinách, Rudém právu aj. Základní polohou lyrické poezie O. Nouzy je rozehvělá citovost, jejími ústředními motivy jihočeská příroda a láska k žerě; v jeho verších se postupně upevňuje představa harmonických lidských vztahů, které člověku dávají pevné zázemí pro jeho životní zápasy. Po r. 1945 k dosavadním motivům připojil radostnou oslavu vítězství, prvních budovatelských úspěchů a nové cesty, kterou nastoupil náš lid. Poslední sbírky, zvláště *Řeka*, znamenají syntézu obou inspiračních rovin; vyjadřují radostnou jistotu básníka, který nalezl smysl života a dovedl ho naplnit plodnou prací.

BIBLIOGRAFIE

Rozmluva přes plot (Bb 1939), Z žebrácké brašny (Bb 1941), Hymna na náměstí (B 1947), Srdce budoucího věku (B 1947), Na sluneční stráni (Pp pro děti, 1954, Cesta ze vsi (Bb 1958), *Řeka* (Bb 1952). dm

Arne Novák

2. 3. 1880 Litomyšl
26. 11. 1939 Polička

Syn klasického filologa Josefa Nováka a spisovatelky Terézy Novákové →. Gymnasium vychodil v Litomyšli (do r. 1895) a v Praze (maturita 1898). V l. 1898 až 1902 studoval germanistiku a bohemistiku na pražské filosofické fakultě (doktorát 1902) i na universitách v Berlíně, Heidelbergu a Mnichově. Jako středoškolský profesor působil na reálkách v Praze (1903–07), v Kutné Hoře, potom opět v Praze (1908–20). R. 1906 se habilitoval pro obor germanistiky, r. 1910 pro českou literaturu. Od konce devadesátých let se věnoval literární kritice zejména v Rozhledech (tam debutoval r. 1897 kritikou sbírky K. Kamínka s pseud. Ragnar) v Lumíru, Obzoru literárním a uměleckém, v Ženském světě, Literárních listech, Listech filologických, Časopisu

pro moderní filologii, Přehledu, Národních listech, Venkově, Literárních novinách, Rozpravách Aventina. R. 1920 byl jmenován řádným profesorem Masarykovy university v Brně, již pomáhal budovat. Jako rektor brněnské university (od 1937) projevil ve dnech Mnichova i osobní statečnost svými přednáškami. V l. 1921–39 trvale externě spolupracoval s Lidovými novinami jako literární kritik. Byl také redaktorem literární části Ottova slovníku naučného, kam přispěl značným počtem hesel, vydavatelem sebraných i vybraných spisů mnoha českých spisovatelů: redigoval zejména Spisy V. Dyka (1938 až 1939), Vybrané spisy J. Nerudy (1921), Theodora Nováka stati vybrané (spolu s T. Novákovou, 1902), Spisy T. Novákové (1914–30), Spisy Ant. Sovy (1936 až 1938), Dílo Otakara Theara (Sv. I. Dílo básnické, 1930), Výbor z básní J. Vrchlického (1933, rozšíř. 1937). Přeložil Ulricha v. Huttena Dialogy (z latiny, 1902).

Nadaný a od mládí velmi extenzivně se vzdělávající příslušník generace „ironiků a impresionistů“, která povětšinou debutovala koncem století v Lumíru, sdílel Arne Novák v mládí její pohrdavý postoj k domácí literatuře, měřeně estetizujícími kritérii „literárního evropanství“, i skepsi k soudobým politickým bojům. Na universitě prošel vlivem pozitivismu (byl žákem J. Gebauera, J. Vlčka, A. Krause) a ve svých počátcích byl ovlivněn hlavně berlínským profesorem E. Schmidtem, od něhož se učil mistrovství literárního portrétu, dále estopsychologismem Hennequinovým, ale zejména příkladem F. X. Šaldy, se kterým se později rozešel. V literární kritice, historii i teorii vždy zdůrazňoval subjektivní prvek umělecko-tvůrčí. Zprvu se věnoval germanistice, postupně, spoluprací na kolektivní Literatuře XIX. století, přešel k pracím bohemistickým. Pro publikaci *Die českische Literatur der Gegenwart* (s J. Jakubcem) velmi kriticky zpracoval období od májovců do současnosti. Záhy nato vyšlo české zpracování s názvem *Stručné dějiny literatury české*. N. se tentokrát pokusil o periodizaci nové české literatury (mezímkem mezi literaturou národního obrození a literaturou obrozeného národa mu byl rok 1848)

a knihu doplnil přehledem oborů duchovědných, novinářství, časopisectví a literatury pro mládež. Vedle celkových charakteristik jednotlivých vývojových etap obsahovaly Dějiny ucelené portréty autorů, bibliografický výčet děl a odkazy na hlavní literaturu předmětu. Toto základní uspořádání Dějin, které se v dalších vydáních rozrůstaly, se už v podstatě nezměnilo; N. jen podnikl některé korektury v periodizaci, kterou stále více spínal s vývojem výtvarných slohů, a v přehodnocení autorů. — Před první světovou válkou se N. čím dál tím více přikláněl k duchovědným koncepcím idealistickým, zejména k psychologismu W. Diltheye a B. Croceho. Ve své vlastní práci pak navíc zdůrazňoval hlediska estetická a mravní. Charakteristický je tehdejší přístup N. k otázkám výstavby uměleckého díla jak v estetickém rozboru Máchovy Krkonošské pouti (Listy filologické, 1911), tak ve studiích o staročeském písemnictví; v nich ukazoval, že jeho hodnoty neodkryje zkoumání látkové originality, nýbrž studium stylu, což někdy vedlo k nedocenění myšlenkových hodnot díla. N. metoda se projevila vedle knižní monografie *Jan Neruda* nejvýrazněji v řadě drobnějších monografických studií a podobizen, látkově zahrnujících domácí literaturu a oblast románskou a severskou, která byla N. zvláště blízká (*Myšlenky a spisovatelé, Mužové a osudy, Podobizny žen, Zvony domova*, monografie *Praha barokní*). — Světová válka znamenala u N. mravní přerod, překonání intelektuální skepsy a kosmopolitického přístupu k domácí literatuře. Výsledkem byla nová koncepce literárního tradicionalismu, která se stala východiskem celé další N. činnosti, stejně jako se pro něho stala hlvnou silou českých dějin pekařovská myšlenka nacionalismu. Jeho vlastní definice tradicionalismu („svobodný a rozmyslný výběr mvšlenkových a literárních předků, a nikoli snad hromadný kult celé ideové a slovesné minulosti... Svobodná a rozmyslná volba jsou přitom omezeny silným podílem prvku iracionálního a podvědomého“) má jasně idealistické a subjektivistické východisko. Kromě toho obrací pohled spíše než k přítomnosti a k jejím perspektívám do minulosti a vede N. k stále hlubšímu kon-

zervativismu, který leckdy poznamenává a umenšuje skutečný badatelský přínos N. bohaté činnosti literárněhistorické a kritické. Projevuje se to jak v dalších vydáních objemem neustále rostoucích Dějin, tak v ostatních monografických pracích i knihách esejů a v neposlední řadě i v denních kritických komentářích k otázkám současné literatury a kultury i politiky. Čím suverénněji se N. vyrovnává se složitou problematikou všemožných literárních aspektů domácích i světových, tím je přes jeho encyklopedický rozhled i vělelý vztah k uměleckým hodnotám zřetelnější, že jeho soudy složitou problematiku objektivní skutečnosti subjektivisticky zkreslují a někdy přímo převracejí. Z hlediska objektivní, bohatě doložené analýzy vzájemných vztahů literatury a společenské skutečnosti je nesporným přínosem nevelká N. studie *Ruchovci a lumírovci v boji proti křivdě a za právo*. Dva esejistické soubory (*Nosiči pochodní, Duch a národ*) přímo v krystalické podobě shrnují základní N. názory a úvahy o národě; pojem národa řadí především do oblasti duchové a mravní jako vědomí nepřetržitého toku generací, směřujících k stále vyššímu lidství. N. rozsáhlé a v mnoha stránkách závažné i objavné literárněhistorické dílo představovalo jednu z nejautoritativnějších a nevlivnějších koncepcí buržoazní literární vědy u nás, zejména monopolistickým postavením Dějin po dobu několika desetiletí.

BIBLIOGRAFIE

Menzel, Börne, Heine a počátkové kritiky mladoněmecké (1906), Die čechische Literatur der Gegenwart (1907, 2. vyd. 1913, s J. Jakubcem), Stručné dějiny literatury české (s J. V. Novákem, I. 1910, II. 1913, III. 1922, IV. 1936–39, V. vydání posmrtné, zkrácené, vyd. A. Grund a R. Havel 1946), Jan Neruda (1910), Patero obrázků z dějin knihy (1911), Mužové a osudy (1914), Myšlenky a spisovatelé (1914), Praha barokní (1915), Zvony domova (1916), Kritika literární (I. díl Metody a směry, II. díl Zásady a praxe, 1916), Litomyšl (1916), Podobizny žen (1918), České písemnictví z ptací perspektivy (1920), Studie o Janu Nerudovi (1920), Tomáš G. Masaryk (pro mládež, 1920), Josef V. Sládek (1920), Svatopluk Čech (Dílo a osobnost. I. díl 1921, II. 1923), Jan Neruda (1921), Kraman a sousedé (1922), Problémy moravské literatury (1922), Z času zařiva pohřbených (úvahy z let válečných, 1923), Svatopluk Čech (1923), Hovory okamžiků (1926), Nosiči pochodní (1928), Josef Dobrovský (1928, st. cena), I. L. Kober, český knihkupec a nakladatel

(1928), O Teréze Novákové (1930, se dvěma neznámými pracemi T. Novákové), Reči a proslovy (1931), Léta třicátá (Ee 1932), Duše Brna a jeho kultura (1932), Dějiny české literatury (1933, v 7. sv. Cs. vlastivědy), Duch a národ (1936), Viktor Dyk (1936), Ruchovci a Lumírovci v bojích proti křivdě a za právo (1938), Josef Pekař (1938), Otokar Březina (1938), Literární proudy v osvícenství a preromantice (v Dějinách lidstva, 1939). — Posmrtně: Jaro v Čechách (1949, E z r. 1901), Zoufalství a víra (články a projevy, 1947). — Z díla A. N. vyšel jen 1. sv. za redakce V. Renče (1940). — Soupis vědecké a kritické činnosti A. Nováka (1940) obsahuje i vydavatelskou činnost a seznam pseudonymů.

LITERATURA

Studie a vzpomínky A. Nováková k 50. narozeninám (1930); J. Heidenreich-Dolanský: A. N. (1940); A. Pražák: A. N. (1940); Strážce tradice (1940); In memoriam A. Nováka (1940); Morava A. Nováková (1941). J. Mukavovský v Kapitolech z čes. poestiky I (1948); J. Fučík v Statích o literatuře (1951). bw

Teréza Nováková

(roz. Lanhausová)

31. 7. 1853 Praha

13. 11. 1912 Praha

Dcera českého úředníka a rodilé Němky z Rakouska, přející snahám Čechů. Školního vzdělání, mimo jiné také dokonalé znalosti angličtiny a francouzštiny, nabyla v l. 1860—69 v ústavu F. S. Amerlingových, kde na ni vlastenecky působil zvláště učitel české literatury H. V. Tůma. Národně se uvědomila rovněž zásluhou svého otce a jeho přátel (též G. Pflergra-Moravského) v době kulturního ruchu let šedesátých (*Z jarních dob*). Roku 1876 se provdala za gymnasiálního profesora J. Nováka a s ním přesídlila na devatenáct let do Litomyšle. V městě s bohatou kulturní tradicí, avšak tehdy prosáklém maloměststvím, byla N. záhy činná ve Spolku paní a dívek (přednáška o Karolíně Světlé byla její první tištěnou prací v Jitřence 1882), tam se také začala zajímat i o studium východočeského lidu, a Českomoravská vysočina jí poskytla náměty k většině povídek i románů. Krátce po úmrtí dcerušky (1895) se rodina vrátila do Prahy, kde se N. octla přímo ve středu feministických snah jako redaktorka *Ženského světa* (1897—1908) a kde měla konečně možnost bohatý ma-

teriál shromážděný na Vysočině opřít o studium v knihovnách a archívech. Každoročně však zajížděla na Litomyšlsko, od r. 1903 do Proseče u Skutče, kam se r. 1908 po těžkých ranách osudu (ztratila dva syny, druhou dceru a manžela) odstěhovala natrvalo. Zde, v prosečské „chalupě“, sužována těžkou srdeční chorobou, vytvořila svá vrcholná díla. Zemřela v Praze u svého syna, literárního historika Arne Nováka →. Pro literární tvorbu N. měly velký význam cesty. Doma poznala nejdůvěrněji Českomoravskou vysočinu (*Z nejuvýchodnějších Čech, Potulky po Čechách východních*, kapitoly ve XIII. sv. *Ottových Čech*), v cizině byla r. 1898 v Bavorsku, 1901 v Berlíně (po stopách Jana Jílka), 1904 v západním Německu a v Porýní, 1909 ve Švýcarsku a v Mnichově (*Kresby a dojmy z cesty*). — Přispívala do polišské Jitřenky (1882 až 1887), brněnské Vesny (1884—88), Světtozoru, brněnského Obzoru, Literárních listů, olomoucké Domácí hospodyně (1885 až 1893), *Lady, Českého lidu, Lumfru, Národních listů, Ženského světa, Květů* (zde poprvé všechny její romány), *Zlaté Prahy, Přehledu, Moravskoslezské revue, Noviny* aj. a do četných kalendářů, almanachů a sborníků. Překládala z němčiny (G. Kellera) a angličtiny. První příspěvky podepisovala pseud. N. T. Feodorovič.

Pro literární dráhu získala T. Novákovou K. Světlá →, která jí zůstala vedle Sv. Čecha → vždy hlavním vzorem v práci pro národ. V prvním období své tvorby (v osmdesátých letech) již sice teoreticky propagovala nové realistické umění, ve vlastní umělecké činnosti však ještě setrvala u romantické novely s konflikty vlasteneckými či milostnými a většinou z prostředí měšťanského. Ani formálně se ještě nevymanila z konvenčních schémat, ale projevila již tehdy svůj kritický smysl pro odhalování falše a pokrytectví české buržoazie (*Z naši národní společnosti, Maloměstský román* aj.). Intenzivní studium národopisu východních Čech v 2. polovině let osmdesátých (zvláště v Budislavi a v Kamenných Sedlících) jí přiblížilo vesnický lid a otevřelo před ní zcela novou oblast literárního zájmu. S důvěrným poznáním ži-

vota horských vesnic rostla v ní touha zobrazit jej co nejvěrněji se všemi detaily otřesné bídy i citových dramát prostých lidí. Tak vznikla r. 1893 povídka Drobová polévka, důležitý mezník v tvorbě N. na rozhraní přípravného a zralého období; zahajuje řadu vesnických „kreseb z nevjýchodnějších Čech“ (*Úlomky žuly*), které znamenají ideově i umělecky vrchol autorčiny drobné prózy a zároveň již zcela osobitý přínos českému vesnickému realismu. — Za svého litomyšlského pobytu poznala N. dobře nejen těžký život horského lidu, ale také jeho houževnatost a nepoddajnost, vlastnosti, které se zocelovaly od nepaměti v neustálém boji s přírodou a s církevní i světskou vrchností. Na svých cestách si všimla dějinné i náboženské minulosti zapadlých končin i osudů jednotlivců, kteří v ní zanechali znatelnou stopu, a pochopila, proč právě reformační tradice připravila v lidové mysli půdu pro nové socialistické myšlenky. Už tehdy se jí rýsovala koncepce pěti románů, které potom vznikly v Praze v l. 1895—1909. Obsáhla jimi složitý proces národního obrození „nevjýchodnějších Čech“ od boje s protireformací, přes třicátá a čtyřicátá léta 19. stol., ohlas společenských převratů r. 1848, vlivy materialistického racionalismu, Bachovy reakci až po počátky socialismu. Po *Janu Jilkovi* (psaném 1895—97), životopisné monografii selského nevolníka, potomka českých bratří, který pro víru odešel do ciziny, vydala kompozičně sevřenější román *Jiří Šmalán* (psaný 1898—99). Hlubavý tkadlec, který v mládí z touhy po poznání pravdy přestoupil z katolictví na víru evangelickou, je zklamán lhostejností obou církví k hmotným i duchovním potřebám lidu, zahoří pro nové socialistické učení a stane se jeho horlivým vyznavačem. V románu *Na Librově gruntě* (psaném 1900—01) je touha českého sedláka Libry po vymaření z feudální závislosti vložena jako boj nejen za dosažení osobního štěstí, nýbrž i za společenské osvobození člověka vůbec. Vrchol umělecké tvorby N. znamenají dva poslední romány *Děti čistého živého* (psané 1903—06) a *Drašar* (psaný 1908—09). První z nich je velký sociální obraz, líčící rozklad sekty náboženských hlou-

balů, kteří si říkali „dětí ducha čistého živého“ a od dob protireformace se udržovali ve východních Čechách až do konce 19. století. Jejich vnitřní svět, založený na touze po lepším životě a na lásce k bližnímu, je narušován materialisticko-pozitivistickými naukami, ale především rozporu tohoto společenství se světem a praktickým životem, které je nakonec drtí. Za pesimistickým řešením osudů jednotlivců se skrývá autorčino přesvědčení, že blouznění muselo skončit tragickou zkárou, protože se nesešlo s ideami socialistickými. Zralé kompoziční umění tohoto románu tkví především ve schopnosti přenášet těžší děje z osoby na osobu, aniž se tím poruší umělecký obraz celého kolektivu. — Dílo N. uzavírá *Drašar*, román kněze buditele. S vyspělým charakterizačním uměním je tu podána tragédie vzdělaného jedince (ve skutečnosti J. V. J. Michla →), který měl nejlepší snahy prospět vlasti a lidu, ale hyne vinou tehdejší zpátečnické společnosti a nedostatkem vlastní morální síly. Osud hlavní postavy je rozvíjen ve společenských vztazích tak, že čtenář má před sebou plastický obraz celého obrození a procesu 19. stol. i jeho lidový základ, zároveň však moderní rysy, kterými N. svého hrdinu obdařil (rozkolísanost, útek do izolace), naznačují krizi individualismu na počátku 20. století. Zvláštního uměleckého účinku dosahuje N. metodou dokumentárního realismu. Děj zasazuje do podrobně prokresleného prostředí s typickými znaky východních Čech (příroda, stavby, kroje, mluva); krajinná scenerie mívá přitom zvlášť těsný vztah k hrdinům a podtrhuje intenzitu jejich duševních prožitků. Románovými skladbami N. proniká myšlenka usilovného boje za hmotnou i duchovní svobodu a víra v jeho vítězství (jejími hrdiny jsou lidé bouřící se proti útlaku, toužící po právu a spravedlnosti, hledači pravdy). Tím se N. liší od jiných venkovských realistů. Ideový význam jejích románů posunuje dílo N. až do bezprostřední blízkosti prvních románů M. Majerové →.

BIBLIOGRAFIE

Na saních (P 1885), Z naší národní společnosti (črty, 1887, přeprac. 1917), Zelezný kříž (P 1887), Karolína Světlá, její život a spisy (mo-

nografie, 1890), Maloměstský román (1890), Z měst i ze samot (Pp 1890), Kresby a črty (1891), Kroj lidový a národní vsyívání na Litomyšlsku (studie, 1891), Slavin žen českých (1894), Z jeslí (P 1896), Tři ženské podobizny (Pp 1897), Z nejvýchodnějších Čech (cestop. črty, 1898), Úlomky žuly (Pp 1902, rozšíř. 1919), Jan Jílek (R 1904), Východočeské lomenice (studie, 1904), Jiří Šmatlán (R 1906), Na Librové gruně (R 1907), Z kamenité stezky (Pp 1908), Děti čistého živého (R 1909), Dvě stařenky (Pp 1909), Kresby a dojmy z cest (1911), Vykraky a vzdechy (Pp 1911), Ze ženského hnutí (úvahy a stati, 1912). — Posmrtné: Potulky po Čechách východních (P 1913), Z lidu a pro lid (Pp 1913, rozšíř. vyd. Železný kříž a jiné povídky, 1926), Drašar (R 1914), Dva obrazy staropražské (Pp 1921), Moderní pohádky (1922; z nich výběr pro mládež vyd. P. Maternová 1902 s názvem Rosné perly). — Sebrané spisy u Vilímka v l. 1914–30 v uspoř. A. Nováka (17 sv.), Vybrané spisy v SNKLU v l. 1957–61 (6 sv.).

LITERATURA

Jaroslav Novotný: Kraj a dílo T. N. (1924); A. Novák: O T. N. (1930); Z. Nejedlý: T. N. (1958) a v ka. O literatuře (1953). F. X. Šalda v Duši a díle 1913, v Souboru díla F. X. Šaldy 1947); J. Fučík v Statich o literatuře (1951); A. Pražák v Míze stromu (1949); A. Grund v dosl. k Drašarovi (1949); A. M. Piša v dosl. k Jiřímu Šmatlánovi (1950); J. Hrabák v dosl. k Jiřímu Šmatlánovi (1951); J. Honzík v dosloveh k Vybraným spisům T. N. (1956–61); K. Palas ve Studích ze slované jazykovědy (1958, k jazyk. vývoji v díle T. N.); M. Majerová v Naší době 1913–14; J. Páta v Čes. revui 1928–29; J. Štastná v Čas. Spol. přátel starožitnosti 1959 (o národopis. činnosti T. N.); V. Štěpánek v ČLit 1953 (o kritických počátcích T. N.); J. Janáčková v ČLit 1954 (o Drašarovi). uv

Karel Nový

(pův. jm. Karel Novák)

8. 12. 1890 Benešov u Prahy

Syn pekaře, studia na benešovském gymnasiu nedokončil a stal se novinářem, od r. 1912 v Českém slově; pak pracoval ve Vídeňském deníku, po válce opět v Českém slově, r. 1922 přešel s B. Vrbenským do časopisu Socialista. Cestoval po Německu, Francii, Jugoslávii aj. V l. 1927 až 1932 působil jako redaktor obrázkového týdeníku Domov a svět, pak v Národním osvobození, 1937–40 v měsíčníku Panoráma. Účastnil se akcí levice (např. byl členem Výboru solidarity se stávkujícími apod.), psal proti nezaměstnanosti, fašismu a válce. Za okupace byl r. 1944 vězněn v klečinském koncentračním táboře v Horním Slezsku. Po r. 1945 se stal

krátce šéfredaktorem Svobodného slova, pak pracoval v armádním deníku Svobodné Československo a v redakci Práce. Zájem o dětskou literaturu ho přivedl do Státního nakladatelství dětské knihy, kde byl v l. 1952–56 šéfredaktorem. Přispěvky v časopisech Právo lidu, Záduha, České slovo, Zlatá Praha, Národní osvobození, A-Zet, Panoráma, Rudé právo, Tvorba, Literární noviny, Nový život aj. Uspořádal korespondenci K. Havlíčka s Fany Weidenhofterovou (Marná láska, 1947) a výbor z A. Jiráska (Čechy hrdivské, 1951, 1956, 2 sv.). R. 1954 byl jmenován zasloužilým umělcem, r. 1960 národním umělcem.

Nový psal romány, povídky, fejetony, literaturu pro děti, scénáře a dramata. Do literatury vstoupil verši hláscími se k tvorbě generace Tomanovy → a Šrámkovy → a lyrickými črtami a fejetony; vyjadřují především touhu po volném, šťastnějším životě (*Cesta životem*). První etapa N. tvůrčí cesty dvacátých let je cele spjata s rodným Benešovskem (*Městečko Raňkov*), které i později tvoří pozadí většiny jeho próz. Zralé, osobité dílo vytvořil N. v románové trilogii *Železný kruh*; impresionisticky zjiřené vidění se tu spojuje s pevnou epickou linií a výraznou kresbou postav. Vznikla osobitá verze vesnického realistického románu sociálního, naplněná smyslem pro odstínění specifických rysů kraje. Po zobrazení života venkovských proletářů, otřásaného jak bezohlednými nároky panstva, tak baladickými zvraty osudů rodinných, přechází N. zvolna k sledování procesu, v němž se u příslušníků mladé generace vytváří svobodnější senzibilita a aktivnější vztah k poměrům společenským. Ve snaze zasadit své postavy do širšího kontextu válečné doby se však nevyhnul komentátorství a faktografickým vložkám. — Prohlubující se bída a nepříznivý vliv sociálních poměrů na mravní profil člověka jsou středem autorova zájmu v pracích z první poloviny třicátých let (*Penize, Na rozcestí*), v nichž se vracejí u N. oblíbené postavy vyděděnců společnosti, tuláků a lidí bez domova. Kriticky proti nezaměstnanosti se N. obrací románem baladického ladění, v němž rozvíjí osudy vesnické milenecké dvojice marně hleda-

jící v městě práci (*Chceme žít*). Vylíčil na dokumentárním základě historii vzniku první světové války v reportážním románu *Atentát* a v třetím dílu trilogie její zásah do osudu jednotlivců a rodin, vrátil se k válečné tematice znovu v tragickém příběhu českého vojáka, jímž symbolicky vyjádřil sílu a nezdolnost lidu i nesmyslnost válečného vraždění (*Za hlasem domova*). Zato se N. nezdařil pokus o aktuální politický román předokupační *Třetí větvev*; umelecké i historické pravdivosti románu ubralo především to, že byl psán uprostřed událostí, které zachycoval, ale i to, že v něm N. opustil svět svých prostých venkovských lidí. — Za okupace se N. obrátil k historické tematice s cílem národně výchovným: v r. 1940 vydal románovou fresku z doby předhusitské *Rytíři a lapkové*, v níž vytvořil pestrý obraz života drobných vladků a jihočeských zemanů bojujících proti panské jednotě, Rožmberkům a císaři Zikmundovi, obraz lidí pevných charakterů, kteří „neopouštějí křivdu a trestají zradu“. — Po revoluci 1945 vydává N. starší i nové povídky, fejetony a lyrické prózy v samostatných svazcích (*Údolí květů, Světlo ve stromech, Zaváté stopy* aj.) a podstatně přepracovává své starší romány. Zvláště *Plamen a vítr* z původního Městečka Raňkova znamená nový tvůrčí čin. Plastickému obrazu českého maloměsta vtiskuje autor dnešní, aktuální patos. Ukazuje, že prvním předpokladem společenského pokroku byla vždy nenávisť k maloměstáctví, zbabělosti a přizpůsobivosti, nesvobodě, že mladá generace vždy znova hledala odpověď na otázku jak žít a co dělat. Priznačně i v tomto románě klade autor podstatný důraz na lásku jako základní životodárnou sílu a vyslovuje své krédo, že bez věčného nepokoje a hledání není cesty kupředu. — Prozaické dílo K. N. je v těsném spojení s jeho bohatou činností publicistickou, v níž se stále vyrovnává s aktuálními otázkami současnosti. V třicátých letech to byly především polemiky s reakčními novinami (Národními listy, Národní politikou, Lidovými listy, Venkovem), v nichž bojoval za sociální pokrok, proti náboženským přežitkům, upozorňoval na neudržitelnou bídu severočeských horníků (organizoval pro ně pomoc

s Vančurou, Bieblem, Olbrachtem aj.) a později na nebezpečí fašismu. Po roce 1945 dal své novinářské umění i zkušenosti plně do služeb budování socialistického státu. — Jako autor knih pro mládež čerpá N. ze dvou tematických okruhů: z přírody a z historie. V prvních povídkách, v nichž vystupuje silně prvek lyrický, učí poznávat přírodu a její zákony na příbězích rodiny leďáčků (*Rybařici na Modré zátoce*) či na osudech lišáka (*Potulný lovec*). V historických povídkách vybírá z dějin obrazy bojů českého lidu za svobodu od doby husitské po obrození (*Nehasnoucí ohně*) a učí jimi nesentimentální lásce k národu. — Navazuje na starší domácí vypravěčskou tradici, učinil N. žánr klasického českého realistického románu znovu funkčním, neboť ho dokázal přičlenit k životním vztahům soudobého moderního světa: jejich nestabilita a rozháranost dala N. i podněty pro umělecké osvěžení daného literárního útvaru, vedouc autora ke stupňování dramatictosti dějové linie a k využití některých postupů lyrické prózy. N. píše jednak romány s širokým sociálním panorámatem, jednak monografie prostého člověka, usilující především o své vlastní smyslové, citové i společenské vyžití; naturelu N. odpovídá více druhá z těchto možností.

BIBLIOGRAFIE

Cesta životem (Pp 1919), Karel Půlpán, jeho život a dílo (monografie, 1920), Pod svícem (Ff 1922), Městečko Raňkov (R 1927), Samota Křešín (R 1927, 1. část trilogie Zelezný kruh), Tuláci a jiní (Pp 1928), Modrý vůz (R 1930), Srdce ve víchru (R 1930, 2. část trilogie Zelezný kruh, 1933 s názvem Ve víchru), Peníze (R 1931, 1940 pod názvem Peníze a krev, změn. vyd. 1962), Tvář v tvář (R 1932, 3. část trilogie Zelezný kruh), Chceme žít (R 1933), Na rozcestí (R 1934, přeprac. 1949), V zakletí domova (P 1934), Atentát (R 1935, 1948 pod názvem Sarajevský atentát), Na Táboře 1420 (D 1936), Rybařici na Modré zátoce (P pro mládež, 1936), Třetí větvev (R 1939, 1948 pod názvem Před okupací), Za hlasem domova (P 1939, 1945 pod názvem Balada o českém vojáku), Rytíři a lapkové (P 1940, 1949 pod názvem Zelezo železem se ostří), Potulný lovec (R pro mládež, 1941), Česká bouře (D 1948, rozšíř. hra Na Táboře 1420), Nehasnoucí ohně (Pp 1951), Údolí květů (Pp 1953), Světlo ve stromech (Ff 1954), Zaváté stopy (Ff 1955), Zahorklé úsměvy (Ff 1959), Plamen a vítr (R 1959, zcela přeprac. Městečko Raňkov, st. cena), Čas, který zpívá (Ff 1960),

Vít Obrtel

22. 3. 1901 Olomouc

Reálku studoval v Olomouci a dokončil v Praze (1918). Absolvoval obor architektury na pražské technice (1925). Od toho roku působil jako architekt-projektant nejdříve ve stavebním úřadě hl. m. Prahy, později na ředitelství pošt a telegrafů. Ve vlastním ateliéru pracoval do r. 1948, potom ve Státním ústavu pro projektování měst a vesnic v Praze; od r. 1960 je vedoucím projektového střediska ve Studijním typizačním a vývojovém ústavu pro výstavbu zdravotnických zařízení v Praze. — Vedle účasti na architektonických výstavách a časopisech (poprvé ve Stavbě 1922) věnoval se grafickým úpravám knih svých generačních druhů z Devětsílu (jeho členem byl od r. 1923); stál u zrodu Osvozeného divadla, kde byl autorem prvních scénických výprav (např. k Vančurovu → Učitel a žák). Příspěvky (skoro výhradně eseje a články o architektuře a výtvarném umění) v časopisech ReD, Tamtam, Plán; r. 1930 založil sborník pro poezii a vědu Kvart a redigoval jej po celou dobu jeho existence (1930—37, 1945 až 1949).

Obrtelovo nerozsáhlé básnické dílo vyrůstá ze střetnutí čisté lyriky s metafyzickou reflexí. V konkrétním a přesném pojmenování přírodních dějů, stavů nebo věcí hledá hlubší a obecnější filosofický smysl, jež často vyjadřuje abstraktními pojmy. Výrazným rysem jeho tvorby je úsilí o čistý tvar básně v próze.

BIBLIOGRAFIE

Kštica Berčinky (Bb 1937), Z rosy zrozená (Bb 1944), Železné opánky (Bb 1945), Je krásný den (Bb 1962). *vk*

Ivan Olbracht

(vl. jm. Kamil Zeman)

6. 1. 1882 Semily

30. 12. 1952 Praha

Syn spisovatele Antala Staška →, studoval na gymnasiu ve Dvoře Králové (maturita 1900), práva začal studovat v Berlíně, pokračoval v nich v Praze, ale v třetím roce přestoupil na fakultu filosofickou, kde studoval historii (u J. Golla a J. Pekaře) a zeměpis. Studia nedokončil a stal se novinářem. Už v mládí přišel do styku s dělnickým hnutím u redaktora Českého venkova J. Langnera ve Dvoře Králové; psát začal do Hajnovy Osvěty lidu a hořické sociálně demokratické Pochodně. V l. 1909—16 působil jako redaktor vídeňských sociálně demokratických Dělnických listů, 1916—20 v Právu lidu. Jako člen sociálně demokratické strany stál na její marxistické levici (v letech 1920—21 byl členem KSR/b/). V lednu 1920 odjel jako její delegát ilegálně do sovětského Ruska na 2. sjezd III. internacionály, po návratu se stal redaktorem Rudého práva (1921 přeložil Komunistický manifest). Vytvořil intenzivní revoluční činnost v KSČ, pro niž byl také dvakrát vězněn (v tehdejší Slezské Ostravě 1926 a na Pankráci v Praze 1928); pracoval v komunistickém tisku,

pomáhal redakcím mimopražských stranických listů (brněnská Rovnost, hodonínské Slovácko), přednášel na dělnických a politických schůzích, spoluzakládal Společnost pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem atd. Ani po dočasném rozchodu s KSČ v r. 1929 neopustil své komunistické smýšlení; pracoval dále v pokrokových organizacích, vystupoval proti fašismu. Od r. 1931 pobýval často na Zakarpatské Ukrajině (do 1936), za okupace žil ve Stříbrci u Třeboně, kde byl poslední čas ve spojení s partyzánskou skupinou Jana Žižky z Trocnova. Po revoluci v r. 1945 se nakrátko ujal řízení Krajského národního výboru v Táboře a redakce tamějšího týdeníku Palcát. Jestě v květnu se stal pracovníkem tiskového odboru ministerstva informací; od r. 1945 byl členem ÚV KSČ a poslancem Národního shromáždění za KSČ. R. 1947 byl jmenován národním umělcem. — Přispíval do mnoha novin a časopisů: Pokrokové Podkrkonoší, Osvěta lidu, Pochodeň, Zvon, Rudé květy, Kopřivy, Dělnické listy (vídeňské), Právo lidu, Akademie, Rudé právo, Reflektor, Tvorba, Literární noviny, České slovo, Čin, Rozpravy Aventina, Panoráma, Palcát aj. a do dělnických kalendářů.

Olbracht patří k největším osobnostem české literatury 20. století. V mládí psal verše, pokusil se i o drama (*Pátý akt*), později vytvořil několik filmových scénářů (Marijka nevěrnice, s K. Novým, Lešetínský kovář, oba scénáře v souboru Pryč s legendami, 1961; dále Frantík pekař, Modrá armáda, Ubráníme!), napsal velké množství novinářských článků, těžiště jeho díla je však v povídce, románu a reportáži. Styk s dělnickým hnutím a spolupráce s dělnickým tiskem vytvářely autorovi revoluční postoj k sociálním otázkám. O. předválečné prózy se vyznačují odbojem proti měšťácké společnosti, kritickým pohledem na její rozklad i vědomím marnosti individualistické revolty. Společenským protestem je už O. knižní povídky o lidech vyhoštěných ze společnosti, o tuláčích, potulných komediantech a rasících, které „boj o existenci zahnal do samoty a hlad učinil zlým“; jejich zápas o vnitřní svobodu namnoze splývá se

zápasem o svobodu společenskou. Naopak falešně pojatou vnitřní svobodu a sobecký egoismus zobrazil v monograficky koncipovaném psychologickém románu (*Žalář nejtemnější*) příběhem žárlivého slepce, který není schopen normálního lidského soužití. Na osnovném námětu své rané povídky *Bratr Zak*, na konfliktu života a umění, založil O. i vrcholný román svého předválečného údobí, *Podivné přátelství herce Jesenia*. Osudy dvou herců, nerozlučných přátel a přitom lidských protichůdců, zachytil O. nejen dialektiku tvůrčího procesu, nýbrž dva protikladné životní postoje: vášnivou, leč anarchisticky rozkladnou lásku k životu a ušlechtilý a odpovědný humanismus, tragicky však propadlý kultu umění i přeceňování jedincovy síly. Sleduje syntézu kladných složek těchto postojů na přerodu člověka, který se vykupuje ze svého osamění nesobeckou láskou a dozrává v bojovníka za nadosobní ideály národní. — Pod vlivem Říjnové revoluce i aktivní činnosti politické a publicistické vyrůstal O. v komunistického umělce. Novinářskými články, fejetony, reportážemi, polemikami pohotově zasahoval do soudobého politického života. Z cesty do sovětského Ruska vytěžil reportáže, jimiž jako první z našich spisovatelů pravdivě informoval o životě v sovětské zemi (*Obrazy ze soudobého Ruska*); zvláště se zajímal o dosah revolučních přeměn pro kulturní život země. Měnilosrdně odhaloval společné základy, na nichž spočívalo staré mocnářství i nově utvořená buržoazní republika (*Devět veselých povídek z Rakouska i republiky*). Klasickým už románem české socialistické literatury *Anna proletárka* podařilo se mu typizovat kolektivní narůstání revolučního kvasu a sílu proletářské revoluční solidarity. Příběh venkovské služky, která uprostřed třídních bojů v Praze r. 1920 i pod vlivem svého muže dělníka uzrává v uvědomělou proletářskou ženu, se rozrůstá v živý obraz historických událostí vedoucích ke generální stávce a k boji o Lidový dům v prosinci r. 1920, s četnými postavami měšťáků i dělníků, oportunistických vůdců i skutečných revolucionářů. Nositelem revolučního humanismu učinil tu O. už dělníka a překonal tak jistou abstraktnost

jeseniového životního typu. Prolnutí reportážní metody s postupy beletristickými, jehož O. v Anně proletářce užil, uplatnil umělecky sevřeněji v *Zamřížovaném zrcadle*, napsaném na základě vlastních zážitků z ostravské věznice a odhalujícím surovost buržoazní justice. K několika „zlým samotářům“ tu našel protipól v uvědomělých revolucionářích, a s postavami, přesně společensky zařazenými, oživil i kus sociální historie Ostravska. — Třicátá léta znamenají umělecké dozrání O. tvorby. V tomto období, látkově těžším cele z jeho zakarpatských zájezdů, zpodobil českému čtenáři v reportážích život a bídu této svérázné země a odhalil kolonialistickou politiku, kterou v ní vedla československá vláda a především agrární strana (*Země bez jména, Hory a staletí*). Vrcholné dílo vytvořil románem *Nikola Šuhaj loupežník*. Nově v něm přetvořil námět individuální zbrojnické protispolečenské vzpoury, viděné jako výraz tužby lidu po svobodě a sociální spravedlnosti a pojaté jako lidový mýtus odboje proti bezpráví a klivdě. V tomto baladickém příběhu je sloučena legenda se skutečností, opojný lyrismus přírodní i milostný dokonale sladěn s epickou linií díla, vypravěčské umění s uměním psychologickým. V díle dosáhl O. vzácné kompoziční dokonalosti a jazykové čistoty. Z této krajiny vytěžil O. i trojici povídek (*Golet v údolí*), komponovanou v celek jednotou postav i místa. Dějištěm je zakarpatská osada, odříznutá od ostatního světa, jejíž židovští obyvatelé setrvávají v odvěkých zvyklostech a náboženské ortodoxii. Humorná i tragická konfrontace tohoto zvláštního světa se světem novodobé civilizace vrcholí v dramatickém konfliktu mladé židovské dívky, která má odvalu opustit náboženskou víru předků i domov a vydobýt si tím právo na štěstí. — V závěrečném období pokračoval O. v stylistických úpravách svých starších prací, přepracoval jazykově dvě povídky z knihy svého otce Blouznivci našich hor a adaptačně zpracoval a upravil několik starších literárních památek, především pro mládež (*Biblické příběhy, Ze starých letopisů, O mudrci Bědpajovi a jeho zvířátkách*). Promlouval v nich k současnosti

jinotajem a zdůrazňoval z minulostí to, z čeho mohli čtenáři za okupace čerpat posilu. Tvůrčí adaptací Prescottových Dějin dobytí Mexika vznikl román *Dobyvatel*, který chtěl ukázat na stejné metody dobytí 16. i 20. století.

BIBLIOGRAFIE

O zlých samotářích (Pp 1913), Žalář nejtemnější (R 1916), Pátý akt (D 1919), Podivné přátelství herce Jesenia (R 1919), Obrazy ze soudobého Ruska (Rpe 1920–21, 3 sv., přeprac. s názvem Cesta za poznáním, 1952), Básník a inženýr (polemika, 1921), Devět veselých povídek z Rakouska i republiky (1927, změn. vyd. 1948 pod názvem Bejvávalo; povídka Táta zlílm.), Anna proletářka (R 1923, zlílm.), Zamřížované zrcadlo (P 1930), Dvě psaní a moták (Pp 1931), Země bez jména (Rpe 1932), Nikola Šuhaj loupežník (R 1933, zlílm.), Hory a staletí (Rpe 1935, rozšíř. vyd. kn. Země bez jména), Golet v údolí (Pp 1937), Bratr Žak (P 1938, pův. v kn. O zlých samotářích, zlílm.), Biblické příběhy (úprava Starého zákona pro mládež, 1939), Ze starých letopisů (1940), O mudrci Bědpajovi a jeho zvířátkách (Pp 1947), Dobyvatel (R 1947, podle W. Prescottta). — Z překladů: B. Traven, Poklad na Sieře (1931), Bílá růže (1936); J. Wassermann, Cesta na Golgatu (1931); A. Zweig, Mladá žena z r. 1914 (1930); L. Feuchtwanger, Válka židovská (1933); Th. Mann, Josef a bratři jeho (I. a II. díl 1934, s H. Malířovou, III, 1937). — Výbor: O umění a společnosti (1958, up. M. Nosek). — Spisy v l. 1926–29 u Borového (5 sv.), v l. 1933–39 v Melantrichu (7 sv.), v l. 1947–61 zprvu ve Svobodě, pak v Čs. spisovateli (15 sv., zde poprvé Čtení v Bibli kralické, 1958).

LITERATURA

A. M. Píša: I. O. (1949) a v dosloveh k Prvním prózám (1954), k Dobyvateli (1955), k Nikolovi Šuhaji loupežníkovi (1955) a Pověstem a bajkami (1955); I. O. ve fotografii (1952); A. Stašek, I. O. a Semily (1960). F. X. Šajda v SZp 1928–29 (Z cest moderního čes. románpisectví — O Anně proletářce) a 1932–33 (Dvě románové balady z Podkarp. Rusí — o Nikolovi Šuhajovi loupežníkovi); B. Václavek v kn. Tvorbou k realitě (2. vyd. 1946); J. Hora v kn. Poezie a život (1959); J. Mukařovský v dosl. ke Goletu v údolí (1950) a v SaS 1950–51; F. Buriánek v kn. Průkopníci soc. realismu v čes. próze (1953) a v NŽ 1953; J. Opelik ve Sborníku Vys. školy ped. v Olomouci, Jazyk a lit. 2, 1955 (o zakarpatských reportážích), v předml. k Žaláři nejtemnějšímu a v ročence Pro a proti 62 (1963); M. Nosek v dosl. ke kn. O umění a společnosti (1958) a v ČLit 1960; R. Havel v dosl. k souboru Nikola Šuhaj loupežník — Golet v údolí — Hory a staletí (1959) a v NR 1954 (o jazyce a stylu O. adaptací), O. Králík v SaS 1937 (Rozhor textových změn v Olbrachtově Žaláři nejtemnějšímu), 1953 (Jazykové změny v Olbrachtově Bratru Žakoví) a 1962 (Rukopis Olbrachtových Devíti veselých povídek z Rakouska i z republiky); Z. Tyl v NR 1953

(o jeho vztahu k čes. jazykové kultuře); M. Jankovič v CLit 1961 (Cesty ke skutečnosti v počátcích soc. prózy); F. Havlová v NR 1962 (o jeho jazyku a stylu); J. Honzík v Plamenu 1962 (č. 1 — Nezdá se být). *rpz*

Jaroslav Opavský

25. 1. 1920 *Bojkovice u Uherského Brodu*

Maturoval na reálném gymnasiu v Uherském Brodě (1939) a začal studovat na brněnské filosofické fakultě. Po uzavření vysokých škol prošel různými zaměstnáními v Bojkovicích. V l. 1945—49 studoval na filosofické fakultě v Praze (obor estetika—divadelní věda). V letech 1949—63 pracoval jako redaktor kulturní rubriky Rudého práva, v r. 1963 působil v Ústavu pro českou literaturu ČSAV v Praze. Příspěvky v Rovnosti (zde poprvé 1946), Rudém právu, Tvorbě, Divadle (které 1951—52 řídil), Literárních novinách, Divadelních novinách, Plameni aj. Užívá též šifry -jo-. Byl spolupředsedatelem Kritické ročenky 1962 (1963).

V prvních letech své novinářské činnosti zabýval se J. Opavský různými oblastmi kultury a umění, postupně se však jeho zájem cele soustředil na divadlo. V popředí jeho referátů, v nichž soustavně sleduje především rozvoj současného českého dramatu, stojí rozbor dramatického textu. Předností kritických soudů O. je věcnost a spolehlivost kritérií, spočívající na marxistické filosofické základně. Vedle kritik píše úvahy o dramaturgickém profilu divadelních sezón i o obecných jevech divadelní a dramatické kultury. *vp*

Jan Opolský

15. 7. 1875 *Nová Paka*

20. 5. 1942 *Praha*

Byl malířem pokojů v Nové Pace, kolořistou kostelních obrazů a soch, úředníkem v textilní továrně. R. 1921 se přestěhoval do Prahy. — Debutoval v Čechových Květech (1896) a přispíval do Rozhledů, Moderní revue a zejména do Lumíru. Poezie J. Karáska → a K. Hlaváčka → byla vzorem Opolského hudebně laděným

versům i lyrickým prózám, které prostřednictvím symbolů a metafor vyjadřovaly pesimistický a krajně subjektivistický vztah k životu. I když zbavil svou tvorbu počáteční stylizovaností a dekorativností, zůstal stále tlumočnickem prchavých nálad a bezútěšného životního pocitu.

BIBLIOGRAFIE

Svět smutných (Bb 1899), Klekání (Bb 1900), Jedy a léky (Bb 1901), Kresby uhlím (Pp 1907), Pod tíhou života (Bb 1909), Hrst ironie a satiry (Bb 1911), Demaskování (Pp 1916), Verše o životě a smrti (Bb 1918), Nová země (Pp 1918), Muka a zdání (Pp 1921), Galerie zvířat (Bb 1921), Dědiciví (Bb 1923), Z téžkého srdce (Pp 1925), Hvězda mořská (Bb 1925), Ze tmy do tmy (Pp 1926), Malé prózy (1926), Upír a jiné prózy (1926), Medailóny (Pp 1927), Vitrína (Pp 1927), Stradivari (Pp 1928), Víry a tůně (Pp 1928), Miniatury (Pp 1930), Hory a doly a lesy (Bb 1931), Visuté zahrady (Pp 1935), Kameje (Bb 1935), Čtení z hvězd a obelisků (Bb 1936), Pod patinou věků (Pp 1937) aj. — Posmrtně: Hranolem křišťálu (Pp 1944), Růžena Jesenská (nekrolog, 1944).

LITERATURA

J. Carek: J. O. (1949). F. X. Šalda v KP 4 (1951, o Světu smutných) a v KP 7 (1953, Hledá se umělecké zdraví a umělecká čestnost čili Slovo o tzv. moderní české lyrice cizí náhodové — o sbírce Pod tíhou života); J. Karásek ze Lvovic v kn. Impresionisté a ironikové (1926); K. Sezima v kn. Podobizny a reliéfy (1927). *dh*

Jiří Orten

(vl. jm. Jiří Ohrenstein)

30. 8. 1919 *Kutná Hora*

1. 9. 1941 *Praha*

V Kutné Hoře studoval gymnasium (1929 až 1936), v Praze rok jazykovou školu, později (po vzoru svého bratra režiséra Oty Ornesta) dramatickou konzervatoř, odkud byl za okupace z rasových důvodů vyloučen (1939). Prošel pak řadu zaměstnání; pracoval také s H. Bonnem → v Židovské náboženské obci. Psal především básně, ale pokoušel se i o prózu a dramata (zdrmatizoval Jamesovo Anýzové jablko), uveřejňoval jednotlivě recenze a literárně-kritické úvahy; v l. 1938—41 pracoval pravidelně na svých denících. 30. 8. 1941 byl na ulici sražen německou sanitkou a dva dny nato zemřel. — Debutoval v Haló novinách (1936) v Rubrice mla-

dých, kterou tehdy krátkou dobu redigoval. Dále publikoval v časopisech Hejrup, Rozhledy, Čteme, Kritický měsíčník aj. Za okupace publikoval pod pseudonymy Karel Jílek a Jiří Jakub.

Orten vstoupil do literatury na konci třicátých let s generační skupinou (K. Bednář →, B. Březovský →, Z. Urbánek →, I. Blatný →, J. Pilař → aj.), kterou poznamenal pocit úzkosti, ztráta životních jistot. Ovlivněn v počátcích zvláště básníky Halasem → (s kterým se osobně spřátelil), R. Weinerem →, R. M. Rilcem, F. Jammesem a filosofy Kierkegaardem, Unamunem a L. Klímov →, probíhal O. složitý umělecký vývoj v atmosféře odcizeného světa a v situaci bezprostředního ohrožení rasismem. Horečná intenzita O. uměleckého zrání, soustředěného do krátkého období několika let, se spojovala s mimořádnou tvořivostí: proto na různých stupních O. vývoje se objevují vždy tytéž tendence, vrací se několik obměňovaných témat a obrazů. Stopy společenského zájmu, který ovládá první časopisecké verše, nalezneme u O. i později, a to zvláště v cenzurovaných škrtnutých básních, burčujících národních uvědomění. Od prvních knižních publikací se však O. pozornost soustřeďuje k složitosti lidského nitra. Pro *Čítanku jaro* je charakteristické „procitování“ světa, animismus, který nabývá podoby přecitlivěle něžného a jemného vztahu k věcem, lidem, k sobě. Důvěřivá odevzdanost primárním hodnotám života, vzpomínky na dětství, nostalgie po matce nebo milostné touhy jsou básníkovy stále méně postačujícím útočištěm proti vznikajícímu pocitu osamělosti (*Cesta k mrazu*). Osamělost, úzkost, pocity životní absurdity a urputného úsilí o jejich statečné pojmenování, vysvětlení a vyvrácení jsou základní polohou O. veršů, postavených na metaforice a úryvkovitě stavbě vět a rytmů. Pro toto dramatické napětí, podmíněné hlavně zužujícím se kruhem básnickovy osobní svobody, hledá O. často mučivé analogie v starozákonních mýtech a příbězích (*Jeremiášův pláč*). Se vzpurnou skepsí začíná pochybovat o víře minulosti. „Pád Boha“ mu znamená oprošování od dosavadních hodnot a úkol hledání nových (*Elegie*); centrální postavení získává sym-

bol země, objevuje se znovu orientace k předmětnosti, viděné však syntetičtěji a dramatictější než v první sbírce. Ale právě na počátku patetického hledání nového životního podnětu básník zahynul.

BIBLIOGRAFIE

Čítanka jaro (Bb 1939, pseud. K. Jílek). Cesta k mrazu (Bb 1940, pseud. K. Jílek). Jeremiášův pláč (Bb 1941, pseud. J. Jakub). Ohnice (Bb 1941, pseud. J. Jakub). — Posmrtně: Elegie (Bb 1946). Dílo Jiřího Ortene uspoř. V. Černý r. 1947 u V. Petra. Deníky Jiřího Ortene (1958).

LITERATURA

Za J. O. (1945, usp. K. Bednář). V. Černý v dosl. k Dílu J. O. (1947), v KM 1941 (o Ohnici) a 1945; F. Halas v kn. Magická moc poezie (1958); J. Grossman, Z. Urbánek a O. Ornest v Denících J. O. (1958). J. Hrabák v Listu Sdružení morav. spis. 1945; V. Doštal ve Varu 1950–51; J. Hořec v Květnu 1956 až 57; J. Trefulka v HD 1957. jkn

Jan Otčenášek

19. 11. 1924 Praha

Po maturitě na obchodní akademii v Praze (1943) pracoval jako dělník v ČKD Praha a v Avii Čakovice a zároveň byl činný v ilegální organizaci KSČ. Po osvobození pracoval v Pražských chemických závodech, od r. 1949 v nár. podniku Jodasta. V l. 1952–55 byl zaměstnán na sekretariátu Svazu čs. spisovatelů, v letech 1956–59 byl prvním tajemníkem Svazu čs. spisovatelů. Nyní je spisovatelem z povolání, spolupracuje s filmem. — Příspěvky v Literárních novinách, Rudém právu, Květech, Plamenu aj. Přestože Otčenáškovy dílo obsahuje kromě několika povídek jen tři rozsáhlejší práce, má ve vývoji současné prózy klíčový význam. O. tvorba je spjata s charakterem a vnitřním napětím prózy padesátých let. Jeho knihy mají rysy příznačné pro jednotlivé etapy vývoje této prózy a ukazují proměny ve vztahu mezi současností a literaturou. Reagují totiž citlivě na aktuální úkoly umělecké i společenské. Už v prvním románu (*Plným krokem*), v historii šamotky v prvním roce pěti letky, podařilo se mu prolomit schematické pojetí života, které bylo tehdy charakteristické pro velkou část takzvané bu-

dovatelské prózy. Pokusil se o ucelenější pojetí lidských osudů, o vystižení jejich rozpornosti a složitosti, o to, neredukovat člověka na jediný vztah. Novým pokusem o překonání jednostrannosti tehdejší prózy byl *Občan Brych*. V tvaru zůstal O. ještě dost poplatný představě padesátých let o velkém společenském románu, volbou konfliktů a postav už zřetelně negoval teorii tzv. kladného hrdiny. Ústřední postavou se stal vnitřně rozporný člověk zápasící o pochopení doby a o neformální, pravdivý postoj k Únoru; jeho rozhodnutí zůstat po únorových událostech v Československu bylo zatím jen rozchodem se starým světem, ne ještě ztotožněním se světem novým. Novela *Romeo, Julie a tma* je pak svou sevřeností už přímo protikladem k velkému sociálnímu a syntetizujícímu románu padesátých let; v ní jde především o člověka a o inten-

zitu jeho umělecké realizace. Příznačné je i to, že v ní dává O. svým mladým hrdinům uvědomovat si svět prostřednictvím lásky. V příběhu studenta Pavla a židovské dívky Ester zpřítomnil O. sugestivně dusné ovzduší okupace a nelidskost fašismu. Postavy novely jsou koncipovány prostě a přirozeně, z jejich charakterové čistoty a z jejich mládí se nakonec rodí čin, stejně hrdinský jako tragický. Historické pozadí dává tu starému motivu konkrétní a aktuální podobu.

BIBLIOGRAFIE

Plný krokem (R 1952), *Občan Brych* (R 1955, st. cena, zfilim.), *Kluci z Ořeší* (Pp pro děti, 1955), *Romeo, Julie a tma* (P 1958, zfilim.).

LITERATURA

J. Hájek v kn. *Literatura a život* (1955); P. Števec v dosl. k *Občanu Brychovi* (Bratislava 1960). L. Doležal v NR 1957 (o řeči postav románu *Občan Brych*).
dm